

MISIRLI YAZAR NECİB MAHFÛZ'UN EVLÂDU HÂRATİNÂ ADLI ROMANINDAKİ SEMBOLİK KAVRAMLAR VE ÇÖZÜMLEMESİ

Musa YILDIZ*

Toplumların birbirleriyle tanışma araçlarından birisi de edebiyattır. Günümüz Arap edebiyatı denilince de akla gelen ilk isim 1988 yılı Nobel edebiyat ödülü sahibi Mısırlı yazar Necîb Mahfûz'dur. Mısır'la tarihî bağlarımızın çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Şu anda yaşadığımız Anadolu coğrafyasına Türklerin gelmesi fiili olarak 1071 yılında Malazgirt savaşıyla gerçekleşmiştir. Öte yandan Mısır'a ise Türkler 868 yılında Türk komutan Ahmet b. Tolun'la birlikte gitmişlerdir. Yani Mısır'daki Türk varlığı Anadolu'dan yaklaşık 200 yıl kadar daha eskidir, denilebilir.

Kaleme aldığı eserleriyle Mısır toplumunu dünyaya tanıtmaya çalışan Necîb Mahfûz¹ 11 Aralık 1911'de, sonraları birçok roman ve öyküsüne konu olacak orta tabakadan insanların yaşadığı Kahire'nin el-Cemâliyye semtinde doğdu². Daha sonra Kahire'nin kenar semtlerinden biri olan el-'Abbâsiyye'ye taşındı. İlk ve orta tahsilini burada tamamlayan Mahfûz, 1934 yılında Kahire Üniversitesi, Felsefe Bölümünü bitirdikten sonra edebiyata yöneldi³.

Mahfûz, dünya çapında ünlü edebiyatçılardan Tolstoy, Dostoyevsky, Chekov, Maupassant, Shakespeare, İbsen, Flaubert, Sartre, Camus, Mauriac gibi yazarların eserlerini okudu ve bunlardan etkilendi⁴. Arap dünyasında ise onun etkisinde kaldığı, düşünce yapısının ve kişiliğinin oluşumunda rol oynayan en önemli yazarlar 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (1889-1964) ve Tâhâ Huseyn (1889-1973)'dir. Bizzat kendisi yazarlığı 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'dan, akılcılığı ve batıyla verimli iletişim kurmayı ise Tâhâ Huseyn'den öğrendiğini söylemektedir⁵.

Daima halkı öne çıkarması ve sosyalist görüşleri ile tanınan Kıptî yazar Selâme Mûsâ (1887-1958) da, onun etkisinde kaldığı bir başka isimdir. Mahfûz'un roman yazarlığına eski Mısır tarihini konu edinen romanlarıyla başlaması tamamiyle Selâme Mûsâ'nın etkisiyledir. Bu romanları *Abesu'l-Akdâr* (1943), *Radûbis* (1943) ve *Kifâh Tibe* (1944)'dir. Daha sonra toplumsal gerçekçi roman yazmaya yönelmiştir⁶. Bu romanların en ünlüleri Mısır toplumunun bir yansıması olan Kahire'nin el-Huseyn semtindeki bir sokakta yaşanan olayları konu edinen *Zukâku'l-Midakk*⁷ (1947) romanı

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü.

¹ Türk asıllı bir aileye mensuptur. Tam adı Necîb Mahfûz 'Abdul'Azîz es-Sebilci'dir. Bkz. Edhem Receb, "Safahât Mechûle min Hayâti Necîb Mahfûz", *el-Hilâl*, Şubat, 1970, s.96. Ona es-Sebilci lakabı *sebil* adı verilen eski çeşmelere olan yoğun ilgisinden dolayı takılmıştır. Yine bir takım kaynaklarda tam adı, Necîb Mahfûz İbrâhîm Ahmed el-Bâşâ olarak da geçer. Bkz. Kazım Ürün, *Çağdaş Mısır Romanında Necîb Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, Konya, 1997, s.38; Erol Ayyıldız, *Necîb Mahfûz, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Bursa, ts., s.1; Ona bu ad, babası tarafından Kahire'nin meşhur doğum doktoru Necîb Mahfûz Paşa'nın isminden esinlenerek verilmiştir. Bkz. Gâli Şukrî, *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nobel*, Kahire, 1988, s.11.

² es-Seyyid Ahmed Ferec, *Edeb Necîb Mahfûz ve İşkâliyyetu's-Sirâ' beyne'l-İslâm ve't-Tağrib*, Mansûra 1990, s.22; Gâli Şukrî, *Necîb Mahfûz mine'l-Cemâliyye ilâ Nûbel*, Kahire 1988, s.10.

³ Gâli Şukrî, *a.g.e.*, s.12.

⁴ Fu'âd Devvâre, *Necîb Mahfûz mine'l-Kavmiyye ile'l-'Âlemiyye*, Kahire 1989, s.212-214.

⁵ İbrâhîm eş-Şeyh, *Mevâkif İctimâ'iyye ve Siyâsiyye fi Edeb Necîb Mahfûz*, Kahire 1987, s.29.

⁶ Seyyid Hâmid en-Nessâc, *Bânûrâmâ'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse*, Kahire-1980, s.49.

⁷ Romanın Türkçeye ilk çevirisi Güler Dikmen tarafından İngilizceden *Ara Sokak* adıyla yapılmış olup, 1977 yılında Hürriyet Yayınları arasında basılmıştır. Romanın ikinci çevirisi Hasan Akay tarafından Arapça aslından *Sokaktakiler* adıyla yapılmış ve 1989 yılında İnsan Yayınları arasında

ve orta hâlli bir Mısır ailesinin üç kuşağının yaşantısını anlatan *Beyne'l-Kasrayn* (1956), *Kasru'ş-Şevk* (1957) ve *es-Sukkeriyye* (1957) romanlarından oluşan üçlemesidir.

1952 devriminden sonra bir süre edebiyattan uzak kalan Mahfûz, 1959'da *el-Ehrâm* gazetesinde tefrikasına başladığı *Evlâdu Hâretinâ* adlı sembolik romanıyla yeniden ortaya çıkar. Bu romanını daha sonra *el-Liss ve'l-Kilâb* (1961)⁸, *es-Summân ve'l-Harîf* (1962)⁹, *et-Tarîk* (1964)¹⁰, *eş-Şehhâz* (1965)¹¹, *Sersera Fevka'n-Nil* (1966)¹² ve *Mirâmâr* (1967)¹³ adlı sembolik romanları izler¹⁴. Eleştirmenler Mahfûz'un 1952 sonrasına “felsefi gerçekçilik” ya da “yeni gerçekçilik” adını vermişlerdir¹⁵. Mahfûz'un 1988 yılı Nobel Edebiyat ödülünü almasında bu sembolik romanların büyük payı vardır. Ona göre bu ödül sadece kendisinin değil, Mısır'ın, Arapların ve tüm Arap edebiyatınındır¹⁶.

Necîb Mahfûz 14 Ekim 1994 tarihinde Nil kenarında yaptığı bir yürüyüş sırasında bir genç tarafından bıçaklı saldırıya uğramış ve bu saldırıdan boyun bölgesine aldığı ağır darbeye kurtulmuştur. Geçirdiği bir dizi ameliyat sonrasında sağ tarafına felç vurduğundan artık eli kalem tutamaz duruma gelmiştir. Hâlen Kahire'nin 'Acûze semtinde yaşayan Mahfûz, ilerleyen yaşına rağmen haftanın belirli günlerinde çeşitli yerlerde sıkı güvenlik kontrolü altında edebiyat sevenlerle birlikte olmakta, fikir tartışmalarına devam etmektedir¹⁷.

Necîb Mahfûz'un devrim sonrası yazmaya başladığı bir dizi sembolik romandan ilkinin oluşturduğu *Evlâdu Hâretinâ*, 1959 yılında *el-Ehrâm* gazetesinde tefrika edildi. Başlangıçtan çağımıza kadar insanlık tarihini konu edinen ve beş ana bölümden

yayınlanmıştır. Roman hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel, Azmi “Necîb Mahfûz'un Zukâku'l-Midakk Adlı Romanı”, *Gazi Ü., Gazi Eğt. Fak. Dergisi*, C.VIII, S.1, Ankara 1992, s.283-305.

⁸ Bu roman Rahmi Er tarafından Eylül 1996'da *Hırsız ve Köpekler* adıyla Arapça aslından Türkçeye çevrilmiş ve Vadi Yayınları arasında basılmıştır. Romandan yapılan alıntılarının çevirisinde bu kitaptan yararlanılmıştır. Romanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Musa Yıldız, “Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb Adlı Romanı”, *Nüşa*, S.5, (2002), s.23-48.

⁹ Bu roman *Kırlangıçlar ve Sonbahar* adıyla Türkçeye çevrilmiş olup, 2000 yılında Kaknüs Yayınları arasında basılmıştır; ancak çevirenin adı belirtilmemiştir.

¹⁰ Romanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Musa Yıldız, “Necîb Mahfûz'un et-Tarîk İsimli Romanı”, *Gazi Ü., Gazi Eğitim Fak. Dergisi*, C.17, S.1 (1997), s.19-32.

¹¹ Romanın Türkçeye çevirisi Erdal Alova tarafından İngilizceden yapılmış ve *Dilenci* adıyla Era Yayıncılık tarafından Mayıs 1995'de İstanbul'da basılmıştır. Romanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Musa Yıldız, “Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz'un eş-Şehhâz Adlı Romanı”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.5, (2002), s.57-68.

¹² Romanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Musa Yıldız, “Necîb Mahfûz'un Sersera Fevka'n-Nil Adlı Romanı”, *Gazi Ü., Gazi Eğitim Fak. Dergisi*, C.18, S.3 (1998), s.99-118.

¹³ Romanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Musa Yıldız, “Necîb Mahfûz'un Mirâmâr Adlı Romanı”, *Ekev Akademi Dergisi*, C.1, S.2 (Mayıs 1998), s.275-295. Romanın Türkçeye çevirisi Yüksel Peker tarafından John Fowles'in İngilizce çevirisinden yapılmış ve *Miramar* adıyla Ocak 1989'da Adam Yayınları arasında basılmıştır.

¹⁴ Fu'âd Devvâre, *a.g.e.*, s.108.

¹⁵ İbrâhîm eş-Şeyh, *a.g.e.*, s.13.

¹⁶ Murat Bardakçı, “Necîb Mahfuz'la Edebiyat Söyleşi”, *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Aralık 1988, s.5.

¹⁷ Hayatı ve eserleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Yıldız, *Necîb Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi. Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1992; a.mlf., *Necîb Mahfûz'un Sembolik Romanları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1998; Mesut Yazıcı, *Türkçe'de Necîb Mahfûz* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1997; Cüneyt Mehmet Şimşek, *Necîb Mahfûz ve Üç Romanının Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Ü., Sos. Bil. Enst., Bursa 1999; Kazım Ürün, *Necîb Mahfûz ve Toplumsal Gerçekçi Romanları*, Konya 2002.

oluşan romanı takip edilen sıraya göre değerlendirmeye tabi tutmak anlaşılmasını kolaylaştıracaktır:

1.Edhem (s.9-112)

Baba Cebelâvî, tüm mallarının yönetimini çocuklarından birine bırakmayı düşünür. Bir gün onları toplayarak bu düşüncesini açıklar. En büyük çocuk olan İdrîs, bu göreve kendisinin lâıyk olduğunu söyler; fakat baba en küçük kardeş Edhem'i uygun görür. Kardeşlerden biri olan Rıdvân babasına, bu kararının sebebini sorunca; "Çünkü Edhem, kiracıların huylarını ve çoğunun isimlerini bilir. Sonra o, yazı ve hesap konusunda da bilgi sahibidir..."¹⁸ diye cevap alır. Kardeşlerden İdrîs, babasının bu düşüncesine karşı çıkarak kendisinin en büyük çocuk olduğunu, kendisinin ve diğer kardeşlerinin bir hanımefendinin çocukları olduklarını, Edhem'in ise siyah bir cariyenin oğlu olduğunu hatırlatır. Ama babası tarafından "Edepli ol!" (s.13) denilerek azarlanır. İdrîs, itiraz etmeye devam edince babası ona "Bugünden sonra sonsuza dek burada asla görünmeyeceksin." ve "Ne sen benim oğlum, ne ben senin babanım, ne bu ev senin evin, ne de burada senin bir annen, kardeşin ve peşinden gelecek kimse var. Önünde geniş yeryüzü... Gazap ve lânetimle git. Günler sana kaderinin gerçeğini öğretecek, sen şefkat ve merhametinden mahrum olarak şaşkın şaşkın dolaşacaksın." deyince İdrîs "Burası benim evim ve onu asla terk etmeyeceğim." diye cevap verir. Bunun üzerine babası onu tuttuğu gibi kapı dışarı eder (s.16).

İdrîs kovulduktan sonra, artık yönetim Edhem'e kalır. Edhem babasının tüm malını ve mülkünü iyi bir şekilde idare etmeye başlar, kiracılarla iyi geçinir, işçilerin paralarını düzenli bir şekilde öder ve tüm masraflar çıktıktan sonra geriye kalan parayı babasına teslim eder. Bu durum, yüzünü kara çıkartmadığından babasının da çok hoşuna gider.

İdrîs'le ilişkiye girmiş ve ondan hamile kalmış hizmetçi Nercis'in hamile olduğu ortaya çıkınca Cebelâvî tarafından evden kovulur. İdrîs ise; evden kovulduktan sonra dışarıda çok rezil bir hayat yaşar. Edhem onun bu durumuna acıyarak ona, "Gel babamdan af dile ve evine dön, bu rezil hayattan kurtul." demesine rağmen, o kibirlenerek "Ben senin yönetimin altında bulunan yere gelmem." deyip bu teklifi reddeder. Onun bu durumuna çok üzülen annesi kahrından ölür.

Edhem'in annesinin akrabalarından Umeyme adında güzel bir cariyeye vardır. Bir gün yanlışlıkla Edhem'lerin arazisine girince onunla tanışır. Annesi de Edhem'in Umeyme ile evlenmesini arzu eder. Durumu babasına açınca babası da, kardeşlerinden İdrîs diye birisinin artık olmadığını, 'Abbâs ve Celîl'in kısır olduklarını, Rıdvân'ın ise bu güne kadar doğan çocuklarının yaşamadığını ifade ederek Edhem'in Umeyme ile evlenmesini ve doğacak çocuklarının evi doldurmasını ister. Yoksa ömrüm boşuna gidecek, der (s.26). Böylece Edhem babasının da rızasını aldıktan sonra Umeyme ile çok görkemli bir düğün yaparak evlenir. Fakat daha önce kovulmuş olan kardeş İdrîs, bu mutlu günde de ortalığı karıştırır ve düğünü dağıtır. Babasının müdahale etmesi sonucu ortalıktan kaybolur. Edhem evlendikten sonra annesi hastalanır ve ölür. Bu durum Edhem'i, hanımını ve babasını çok etkiler.

İdrîs, günlerden bir gün kiralarını ödemek için Edhem'e gelen kiracıların aralarına sızar. Kardeşi Edhem'e pişman olduğunu belirterek kendisine yardımcı olmasını, babasının onu mirasından mahrum edip etmediğini öğrenmesini ister. Fakat

¹⁸ Necîb Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ*, Beyrut,1986, s.14. Bundan sonra metin içinde parantez arasında sayfa numaraları verilerek romana yapılacak göndermeler, eserin bu baskısına aittir.

bu bilgi babasının kilitli odasındaki sırlar kitabında yazılıdır. Karısı Umeyme'nin de ısrarı üzerine Cebelâvî'nin Büyük Ev'in bahçesinde gezintiye çıkmasını da fırsat bilerek kardeşine yardım etmek amacıyla bir gece gizlice o odayı açarak içeriye girerler. Tam kitabı okuyacakları sırada baba Cebelâvî tarafından yakalanırlar ve evden kovulurlar. Onların kendisi yüzünden bu duruma düştüklerini gören İdrîs, kahkahalar atmaya, hoplayıp zıplamaya başlar. Bunun üzerine Edhem, ağabeyi tarafından kandırıldığını anlar. Ama artık iş işten geçer. Kendi hayatını kendisi kazanması gerekmektedir. Bunun için babalarının evinin batı tarafında bir kulübe yapar. Ailesinin geçimini sağlamak için Edhem ihtiyaç fazlası elbiselerini satar ve bir el arabası satın alır. Mevsimine göre bu el arabasında meyva, sebze koyarak mahalle mahalle dolaşır. Fakat bu iş Büyük Ev'de yaptığı işe kıyasla oldukça yorucu bir iştir.

Aradan belli bir süre geçince Edhem'in ikiz çocuğu olur. Bu çocuklar büyür ve çobanlıkla meşgul olurlar. Bunlardan Hemmâm, babası gibi iyi bir insandır. Fakat Kadrî ise amcası İdrîs'e benzer. Kadrî, kardeşi Hemmâm'ı çok kıskanır ve onu hiç sevmez. Zaman zaman amcası İdrîs'in Nercis'ten olan kızı Hind'le birlikte olur. Bir gün Hind evden kaçıp gider. Bu durumdan amcası, Kadrî'yi sorumlu tutar ve onunla kavga eder. Zamanla kızın başkasına kaçtığı anlaşılır. Öte yandan Hemmâm iyi bir çocuk olduğundan dedesi onu bir gün Büyük Ev'e çağırır. Ona ailesinden izin aldıktan sonra kendisiyle birlikte kalmasını teklif eder. Hemmâm, bu konuda ailesinin onayını almak üzere eve döner. Bu durumu öğrenen Kadrî ise onu çok kıskanır. Bir gün birlikte koyun güderlerken onunla kavgaya tutuşur, kavga sırasında yerden aldığı bir taşı ona atar. Kafasına isabet eden taş Hemmâm'ın ölümüne sebep olur. Kardeşinin ölümü üzerine korkuya kapılan Kadrî bir çukur kazarak kardeşini oraya gömer. Hemmâm'ın öldüğünü öğrenen ailesi çok üzülür. Kadrî de suçunu anlayarak ortalıktan kaybolur. Edhem üzgün bir hâlde düşünürken, babası Cebelâvî'nin sesini duyar. Babası ona bundan sonra Büyük Ev'de yaşayabileceğini söyler. Bu teklif onun üzüntüsünü biraz olsun hafifletir. Aradan belli bir zaman geçtikten sonra Kadrî, daha önce başkasıyla kaçan amcasının kızı Hind ve ondan olan çocuklarıyla birlikte geriye döner.

2.Cebel (s.113-210)

Cebelâvî'den torunlarına kalan vakfın yönetimi, Efendî diye anılan bir kişinin eline geçer. Bu Efendî'nin eşi olan Hudâ Hanım, evlatlık olarak büyüttüğü Cebel'i çok sevdiğinden onu vakfın yöneticiliğine getirtir. Cebel vakfın yönetim işlerini yürütürken mahallelerindeki kabadayılardan kendi ailesi olan Hamdân ailesine yaptıkları zulümleri takip eder. Bir gün yolda giderken bu kabadayılardan birisi olan Kadrî'nin Hamdân ailesinden Di'bis adında bir kişiyi çok feci şekilde dövdüğünü görür. Bu duruma sabredemez ve olaya müdahale eder. Cebel, kendisine vurmaya kalkışan Kadrî'nin elinden sopayı aldığı gibi Kadrî'ye vurmaya başlar. Bu sırada Kadrî yere yığılır ve oracıkta ölür. Zaten Kadrî de arkadaşları ve halk tarafından seilmeyen biridir. Di'bis ve Cebel, Kadrî'yi gizlice bir yere gömerler. Cebel, Di'bis'in olayı anlatabileceğini düşünerek yaşadığı yerden uzaklaşmaya karar verir. Yolda bir çeşmenin başında insanların su doldurmak için sırada beklediklerini, aralarında iki kızın bir türlü kalabalığın arasına girip su kaplarını dolduramadıklarını görür. Cebel kızlara yardım etmek için su kaplarını alarak kalabalığın arasına dalar. Su kaplarını doldurup kızların yanına döner. Kızları geç kalınca merak eden babaları da oraya gelmiştir.

Kızların babası Balkîtî Hoca diye tanınan bir sihirbazdır. Kızlarına yardım ettiği için Cebel'i evine davet eder. Cebel de kızlardan birisini çok beğendiğinden bu talebi

zevkle kabul eder. Cebel artık sihirbazın evinde kalmaya başlar ve onun yardımcısı olur. Böylece sihirbazlık mesleğini de öğrenir. Bu arada Balkîti Hocanın kızı Şefîka'yla da evlenir. Bir sihirbazlık gösterisi sırasında seyirciler arasında işlediği cinayetın tek şahidi Di'bis'i görür. Onun kendisini fark etmemesi için gösteriyi yarıda keserek oradan uzaklaşır. Fakat Di'bis onu tanır ve peşinden gider. Cebel'le konuşur, ona kaçtığı mahallesinde aranmadığını, Kadri cinayetinin de unutulduğunu söyler. Bunun üzerine Cebel hanımıyla birlikte doğup büyüdüğü ve ataları Cebelâvî'nin adıyla anılan Cebelâvî mahallesine geri döner. Komşuları onları çok sıcak karşılarlar. Gittikleri gece sabaha kadar komşularıyla ve akrabalarıyla sohbet ederler. Sohbet sırasında mahalle kabadayısı Zuklut ve arkadaşlarının Hamdân ailesine zulmettiklerini öğrenince çok üzülür. Konuyu Efendî'yle görüşeceğini söyler. Bu arada mahalledeki kabadayılardan evlerine ve Efendî'nin köşküne yılanlar musallat olmuştur. Bu konuda Cebel'den yardım isterler. Cebel de bundan sonra Hamdân ailesine dokunulmaması şartıyla yılanları evlerden uzaklaştırır. Fakat Efendî verdiği sözde durmaz, emrindeki fedâilerine Hamdân ailesini yok etme talimatı verir. Bu haberi öğrenen Cebel, Hamdân ailesini toplayarak karşı plân hazırlar. Fedâiler onların bölgesine girince hep birlikte üzerlerine saldırırlar ve onlara iyi bir meydan dayağı atarlar. Bunlardan hırsını alamayan Hamdân ailesi Cebel'le birlikte doğruca Efendî'nin köşkünün basar ve yönetimi ele geçirir. Cebel, mahallenin yöneticisi olur ve arazileri adaletli bir şekilde ailelerdeki kişi sayısına göre dağıtır. Kendisi bile bu âdil paylaşımı gözeterek hanımı ve kendisi için iki pay alır. Bazılarının “Sen bu mahallenin reisisin daha fazla almalısın” imâsında bulunmaları üzerine “Bir kavmin reisinin onları soymaları gerekmez.” diye cevap verir (s.205). Böylece Cebelâvî'nin miras bıraktığı topraklarda adalet yeniden hâkim olur.

3.Rifâ'a (s.211-305)

Cebel'den sonra mahallede ortaya çıkan Rifâ'a, yaşadıkları semtte kabadayılardan zulmünden kaçarak el-Mukattam semtine göç eden 'Amm Şafi'i ve 'Abde'nin oğludur. Yirmi yıl kadar bir süre burada yaşayan ailesi sonra tekrar eski mahallelerine dönmeye karar verir. Babası marangoz olduğu için Rifâ'a da ondan bu mesleği öğrenir. Fakat o cincilik işine merak salar ve “insanları kötü ruhlardan arındırma işiyle” uğraşır. Zaman zaman ortalıktan kaybolur, ailesini merakta bırakır. Ailesi onu evlendirmek ister. Fakat o, Yâsemîn adlı bir hayat kadını kafasına takmıştır. Yakınlarının istememesine rağmen onunla evlenir. Yâsemîn evlendikten sonra onu Beyyûmî adlı bir kabadayıyla aldatmaktadır. Bu arada kabadayılar mahalle halkına zulmetmektedirler. Bir gün Rifâ'a, mahalledeki tüm insanların atası olan Cebelâvî'nin sesini duyduğunu, Cebelâvî'nin kendisine "Zayıf kimsenin kendi gücünün sırrını bilmeyen aptal kişi olduğunu ve kendisinin de aptalları sevmediğini" (s.248) söylediğini insanlara anlatır. Bunun üzerine Vakfın yöneticisi olan İhâb isimli şahıs daha önce Cebel'in yaptıklarını hatırlayarak başına geleceklerden korkar ve fedâilerine endişelerini anlatır. Onlar da Rifâ'a'yı öldürerek bu işi halledeceklerini söylerler. Rifâ'a da kendilerini yakalandıkları hastalıklardan kurtardığı dört arkadaşıyla birlikte mahalleden kaçmayı plânlar. Fakat bu plânını öğrenen hanımı Yâsemîn, durumu kabadayı dostuna ihbar eder. Kaçarlarken yöneticinin fedâileri onları bir köşeye sıkıştırırlar. Rifâ'a'nın dört arkadaşı kaçmayı başarır. Fedâiler Rifâ'a'yı sopalarla döve döve öldürürler ve olduğu yere bırakırlar. Rifâ'a'nın kurtulan dört arkadaşı, cesedi olay yerinden alarak gömerler. Kendilerini ihbar eden Yâsemîn'i de öldürüp, Beyyûmî'nin evinin önüne atarlar. Bunun üzerine mahallede olaylar baş gösterir. Rifâ'a'yı öldüren fedâilerin bir kısmı halk tarafından öldürülür, bir kısmı da evlerinde çıkan yangında ölürler. Bu olayları gören yönetici İhâb, Rifâ'a'nın arkadaşı

‘Alî’yi yönetici tayin ederek olayları yatıştırır. Böylece ortalığa adalet hâkim olur ve mahalle sakinleri huzur içerisinde yaşamaya başlarlar.

4.Kâsım (s.309-445)

Rifâ‘a’ dan sonra mahallede ortaya çıkan Kâsım, el-Cerâbî‘ mahallesinde koyun çobanlığı yapan, halk tarafından sevilen, güvenilir bir gençtir. Babası ve annesi öldüğü için amcası Zekeriyâ tarafından büyütülür. Aynı mahallede oturan zengin bir kadın olan Kamer’le evlenir ve onun işlerinin başına geçer. Bu evlilikten İhsân adında bir kızları dünyaya gelir. Bir gün dağda gezerken, ataları Cebelâvî’nin hizmetçisi Kandîl’e rastlar. Kandîl ona: "Cebelâvî’nin iyi olduğunu, Vakıf arazisi üzerinde olan biten herşeyi takip ettiğini, Vakıf toprakları üzerinde yaşayanların hepsinin torunları olduğunu, Vakfi torunlarının tamamına miras bıraktığını, kabadayılardan kötü insanlar olduğunu, onların uzaklaştırılmaları gerektiğini ve bunları da kendisinin yapabileceğini" söyler ve ortalıktan kaybolur (s.322-323).

Bu sözleri duyan Kâsım, ilk defa hanımı Kamer’e olanları anlatır. Hanımı onun başına bir şeyler geleceğinden korkarak endişelenir. Arkadaşlarından Sâdık ve amcaoğlu Hasan, onu destekleyeceklerini söylerler. Kâsım, halka zulmeden Vakfın yöneticisi Rif’at’a karşı mücadele etmek için halkı teşkilatlandırmaya başlar. Bu arada hanımının ölümü Kâsım’ı çok üzer. Öte yandan yöneticinin fedaîleri Kâsım’ı öldürmeyi plânlarlar. Bu haberi duyan Kâsım ve arkadaşları dağa çıkarlar. Zalim yönetici ve fedaîleriyle savaşmak için dağda kendilerini eğitirler. Mahallede yöneticinin zulmünden kaçanlar da bunlara katılırlar. Bir gün fedaîlerin reisi Sevâris’in beşinci kez evleneceğini ve görkemli bir düğün yapacağını duyan Kâsım, arkadaşlarıyla birlikte düğün alayına saldırır. Bu saldırı sırasında Sevâris öldürülür. Bunun üzerine yönetici fedaîlerini toplayarak Kâsım ve arkadaşlarına saldırıp onları topluca öldürmeyi plânlar. Bir çoban aracılığıyla bu saldırıdan haberdar olan Kâsım ve arkadaşları karşı saldırı plânı yaparlar. Yöneticinin fedaîleri kendilerine saldırınca hepsini öldürürler. Vakıf yöneticisi Rif’at bu olay üzerine ailesiyle birlikte mahalleden kaçır. Böylece Kâsım, Vakfın yönetimini ele geçirir. Tüm araziye herkese eşit şekilde paylaştırır ve mahallede adaleti hâkim kılar.

5.‘Arefe (s.447-552)

Kâsım’ın ölümünden sonra yönetimi bir süre arkadaşı Sâdık yürütür. Sâdık’tan sonra Vakıf topraklarında yine kargaşa ve zulüm başlar. Bir gün mahalleye ‘Arefe adında bir sihirbaz gelir. ‘Arefe aslında bu mahalledendir. Ama annesi ona hamileyken mahalleden taşınmıştır. İşin ilginç tarafı babasının kim olduğunun bilinmemesidir (s.452). Yanında yardımcısı olan ve dış görünüş olarak itici bir yapıya sahip kardeşi Haneş vardır. Bir evin bodrumunu kiralarlar. Hasta olanlar ve büyü yaptırmak isteyenler ona gelirler. Bu arada ‘Arefe, mahallenin kabadayısı Haccâc’a da düzenli olarak haraç ödemektedir.

Her geçen gün ‘Arefe’nin müşterilerinin sayıları artar. ‘Arefe, müşterileri arasındaki ‘Avâtîf isiminde bir kıza aşık olur ve onunla evlenir. Bu arada kabadayılardan tarafından öldürülen annesinin de öcünü almak ister. Fakat amacı sadece intikam almak değil, aynı zamanda mahalleyi onların zulmünden kurtarıp insanları da mutluluğa kavuşturmadır. Bu amaca ulaşmak için araç olarak büyü kullanır.

Bir gün ‘Arefe, gizlice Büyük Ev’e girip Cebelâvî ile görüşmeye karar verir. Bu amacına ulaşmak için Büyük Ev’in tam ortasına çıkan bir tünel kazar. Bu tünelden eve girer ve Cebelâvî’nin sırlar kitabına ulaşacağı sırada hizmetçilerden biri onu fark eder. ‘Arefe de bu hizmetçiyi öldürür ve oradan kaçır. Ertesi gün mahallede bir çığlık

kopar. “Cebelâvî öldü” diye bağırmalar duyulur. Aslında hizmetçisinin öldüğünü gören Cebelâvî üzüntüsünden ölmüştür.

‘Arefe yaptığı patlayıcı maddelerle yöneticinin fedaîlerini öldürür. Bunun üzerine yönetici, ‘Arefe ve kardeşi Haneş'i gözetim altında tutmak için kendi köşkünde ikamete zorlar. ‘Arefe, bir gün yolda yaşlı bir kadına rastlar. Kadın ona kendisinin Cebelâvî'nin hizmetçisi olduğunu, ölmeden önce kendisine bir mesaj bıraktığını söyler. Mesajda Cebelâvî ona "Büyücü ‘Arefe'ye git. Dedesinin ondan razı olarak öldüğünü haber ver." (s.538) demektedir. ‘Arefe başlangıçta bu sözlere inanmaz, ama kadın yemin edince sözlerinin doğruluğuna kanaat getirir. Bu olaydan sonra ‘Arefe, kardeşiyle birlikte kaçmaya karar verir. Ama kaçarlarken yakalanırlar ve bir çuvala konurlar. Kardeşi Haneş fedaîlerden kurtulur. ‘Arefe dövülerek öldürülür ve bir çukura gömülür. Artık geriye herkesin ümit bağladığı Haneş kalır. Haneş ise ağabeyinin yakalanmadan önce attığı, içinde sırları yazılı kağıdı arar. Bu olayı duyan insanlar arasında Haneş'in kağıdı bulduğu, ‘Arefe'nin ilmini geliştirdikten sonra bir gün geriye döneceği ve yöneticiden en ağır şekilde intikam alacağı haberi yayılır. Mahallede bazılarının sebepsiz yere ortalıktan kaybolmaları, o insanların Haneş'in gizlendiği yere gittikleri, orada Haneş'ten sihirbazlık öğrendikleri ve büyük bir güç olduklarında yöneticiden intikam almak için geriye dönecekleri şeklinde yorumlanır. Bu haberleri duyan Vakıf yöneticisi de güvenlik önlemlerini artırır ve halka zulmetmeye devam eder. Fakat insanlar onları zulüm ve işkenceden kurtaracak yeni bir ışığın doğacağı beklentisiyle bu eziyetlere sabrederler.

Sembolik ifadelerin bulunduğu bu romanın yayımlanması çeşitli tartışmalara yol açmış ve Mısır'da dinî çevreleri ayağa kaldırmıştır. *el-Ehrâm* gazetesinde bir hafta önceden birinci sayfadan reklamı verilerek 21 Ekim 1959 Pazartesi günü yayımlanmaya başlanmış, yayımı üzerinden bir haftalık süre geçtikten sonra eleştiriler gelmeye başlamış ve eleştirinin dozajı gittikçe artmıştır. Yayımlanmasının üzerinden bir buçuk ay geçtiğinde Ezher Üniversitesinin ve Vakıflar Bakanlığının yoğun baskıları üzerine Devlet Başkanı Cemâl ‘Abdu'n-Nâsır araya girmiştir. Gazetenin Yazı İşleri Müdürü Muhammed Hasaneyn Heykel'i arayarak ne olup bittiğini sormuştur. O da zaman kazanmak için Cemâl ‘Abdu'n-Nâsır'a konunun araştırılması için Ezher Üniversitesinin ya da Vakıflar Bakanlığının bir komisyon kurmasını önermiştir. Fakat romanın yayımının bitimine on gün gibi bir süre kaldığı sırada Muhammed el-Gazâlî, Ahmed eş-Şirbâsî ve Muhammed Ebû Zehra'dan oluşan komisyonun, yayımı durdurma kararı gazeteye gönderilmiştir. Bütün bunlara rağmen Muhammed Hasaneyn Heykel kararı dikkate almamış, yayıma devam etmiştir. En son yayımlanan bölümün sonuna da "Roman bitti" ibaresini yazdırmıştır¹⁹. Mahfûz, romanın yayımlanmasıyla ilgili olarak: “Bu romanın *el-Ehrâm* gazetesinde 21 Ekim-25 Aralık 1959 tarihleri arasında tefrika edilmesi tamamen Muhammed Hasaneyn Heykel'in cesaretiyle olmuştur. Bana kalsa bu romanı ilelebet yayımlayamazdım.” demiştir²⁰. Böylece romanın yayını bitmesine rağmen tartışmalar uzun süre, hatta günümüze kadar devam etmiştir. Hakkında bu güne kadar hiç bir mahkeme kararı olmadığı hâlde Mısır devleti sınırları içerisinde kitap olarak basılamamıştır. Bir kitap hâlinde basımı ilk defa 1967 yılında Beyrut'ta Dâru'l-Âdâb tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Bu romanı sebebiyle 14 Ekim 1994 Cuma günü bir genç bıçakla Mahfûz'a saldırmış ve onu boynundan yaralamıştır. Bunun üzerine *el-Ehâlî* gazetesi bir protesto olarak 30 Ekim 1994 tarihli sayısının ekinde gazete sayfası

¹⁹ *el-Ehrâm Gazetesi*, 25.11.1959, s.10.

²⁰ Mustafâ ‘Abdu'l-Ganî, *Necîb Mahfûz es-Sevre ve't-Tasavvuf*, Kahire 1994, s.50.

boyutunda otuz sayfa olarak bu romanı okuyucularına hediye olarak dağıtmıştır²¹. Sözkonusu eser bu dönem romanlarından *Sersera fevka'n-Nîl* (1966) romanıyla birlikte Necîb Mahfûz'un 1988 Nobel edebiyat ödülünü almasında ödül komitesinin dayanağı olmuştur.

Mahfûz'un romanın başından sonuna kadar mahalle sakinlerini devamlı olarak uyuşturucu kullanırlar şeklinde tasvir etmesi de Mısırlıların tepkisini toplamıştır. Mısırlıların bu duruma tepki göstermesinin yanında İrlanda vatandaşı bir bayan da Reuters ajansında çıkan haber üzerine duyarlılık göstererek "Bu roman Mısırlıları kötü tanıtıyor" gerekçesiyle İrlanda'nın Dublin Yüksek Mahkemesinde romanın dağıtımının yasaklanması için dava açmıştır²².

Mahfûz, bu romanda Allah (C.C.)'ın bir insan suretinde gösterildiğini söyleyenlere başlangıçta, bu romanında Allahu Teâlâ'dan ve kainattan bahsetmediğini, yöneticisi otoriter olan bir mahalleyi tasvir ettiğini söyler. Fakat romana bakıldığında bu kişinin uzun yıllar yaşadığı görülür. Mahalleye yöneticiler, kabadayılar ve ıslah ediciler peşi peşine gelip gitmişlerdir. Ama Cebelâvî hâlâ hayattadır. Bütün sıkıştırmalar sonunda Mahfûz, *Evlâdu Hâratinâ* romanı için "O benim gayrimeşru çocuğumdur. Fakat ben ondan bir türlü kurtulamıyorum." demiştir²³.

Mahfûz, kendi ifadesine göre bu romanı devrim sonrası ortaya çıkan cunta yönetimine yöneltmiştir. Onun Hâre ile kastettiği Mısır'dır. Amacı devrim sonrasında Vakfın, yani Mısır'ın adaletli bir şekilde yeniden pay edilmesidir²⁴. Kendisini rejim baskısından korumak amacıyla bu yola başvurmuştur. Asıl kastının Cemâl 'Abdu'n-Nâsır ve yönetimi olduğunu Nâsır'ın ölümünden sonra açıklamıştır²⁵.

Kendisiyle yapılan bir söyleşi sırasında da²⁶:

"Benimle toplum arasında bir kopukluk, yani bende bir tür endişe ve hoşnutsuzluk söz konusu olursa yazarım. Bana huzur veren devrimin, çizgisinden çıktığını ve kusurlarının görüldüğünü hissetmeye, bunların psikolojimi sarstığını sezmeye başladım. Özellikle terör, işkence ve hapis olayları... Böylece peygamberlerle zalim yöneticiler arasındaki mücadeleyi ele alan büyük romanım *Evlâdu Hâratinâ*'yı yazmaya başladım (...) Bu romanla devrimcilere; Peygamberin yolundan mı yoksa zalim yöneticilerin yolundan mı gitmek istediklerini soruyordum? Peygamber kıssaları romanın sanatsal çerçevesini oluşturur. Amaç, devrimi ve sosyal sistemi eleştirmedir. Gördüm ki yeni bir sınıf oluşmaya ve o dönemde alışılmış olmayan bir şekilde hızlıca zenginleşmeye başlıyor. Bunun üzerine beni şaşırtan 'Acaba sosyalizme mi yoksa yeni bir derebeyliğe doğru mu kayıyorduk?' sorusuydu."

diyerek bu hususa açıklık getirmiştir. Corc Tarâbîşî'ye göre²⁷ onun bu romandaki çabası dinle bilimin arasını bulmak, her ikisinin de amacının bir olduğunu vurgulamak, dini bilimselleştirmek ve bilimi de dinselleştirmektir.

Cebelâvî, mahalledeki bütün insanların atası ve tüm toprakların da sahibidir. Tek isteği toprakların evlatları arasında eşit şekilde paylaşılmasıdır. Romanın

²¹ 'Alî el-Cevherî, *Dacîcu Evlâdi Hâratinâ*, Kahire,1994, s.56-61.

²² Tal'at Rıdvân, "Evlâdu Hâratinâ beyne'l-İbdâ' ve'n-Nassı'd-Dînî", *el-Fusûl*, Bahar 1994, s.12.

²³ Muhammed Yahyâ; Mu'tez Şukrî, *et-Tarik ilâ Nobel 1988 'abre Hâret Necîb Mahfûz*, Kahire, 1989, s.84.

²⁴ Muhammed Hasen 'Abdullâh, *el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye fi Edeb Necîb Mahfûz*, Kahire, 1978, s.294.

²⁵ Rasheed el-Enânî, *Naguib Mahfouz The Pursuit of Meaning*, Londra, 1993, s.99-100.

²⁶ İbrâhîm eş-Şeyh, *Mevâkif İctimâ'iyye ve Siyâsiyye fi Edeb Necîb Mahfûz*, Kahire, 1987, s.164.

²⁷ Corc Tarâbîşî, *Allah fi Rihleti Necîb Mahfûz er-Remziyye*, Beyrut,1988, s.38.

başında Cebelâvî'nin kendisine vekil olarak yönetimi Edhem'e devretmesi, İdrîs'in de bu seçime karşı çıkmasıyla bir mücadele ve çekişme süreci başlar. Bilim ve mantığı esas alan objektif bilgi ile zorbalık ve zulme dayanan subjektif güç arasındaki mücadele romanın başından sonuna kadar devam eder. Kısaca yazar ümidini bilim adamlarına bağlar. Bilim adamlarının sembolü Haneş, bir gün geriye gelecek, insanları zulmün pençesinden kurtaracak ve adaleti hâkim kılacaktır. Bu mücadelede de değişmeyen ve aynı yönde hareket eden iki kutup vardır. Bunlar Vakfın yöneticileri ve onların fedaîleridir. Bu iki grup sürekli olarak Vakfın gelirlerini ellerinde tutarlar ve onu kendi çıkarları doğrultusunda kullanırlar.

Mahfûz'a, 'Arefe'nin kardeşine yılan anlamına gelen Haneş ismini vermesinin ve çirkin bir görüntü çizmesinin sebebi sorulduğunda bilimsel gelişme açısından geleceğe güvenle bakmadığını, bu yüzden ona kötü bir isim taktığını ve çirkin bir görüntü verdiğini söyler. Zaten Haneş, bilimi değil, bilim adamlarını temsil eder. 'Arefe ise bilimin kendisidir. Temiz ve saf düşüncelerle ortaya çıkar. Kendisine örnek olarak hep Kâsım'ın dönemini alır. Öldüğünde bilgilerinin yazılı olduğu defteri çöpler arasına karıştırır. Haneş ise bu bilgilere ulaşmaya çalışan onun varisi bir bilim adamıdır.

Romanın her bölümünde karşımıza üç grup insan çıkar. Bunlardan birincisi köşkte oturan vakfın yöneticisi ve fedaîleri, ikincisi ise sağlıksız koşullarda kulübelerde yaşamaya çalışan fakir halktır. Mahfûz bu iki farklı kesimi verirken toplumdaki sosyal uçurumu en güzel şekilde ortaya koyar. İkinci grup içinden de zaman zaman insanları yönlendiren ve üçüncü grubu oluşturan önderler çıkar. Bunlar da romanın bölümlerine adlarını veren Cebel, Rifâ'a, Kâsım ve 'Arefe'dir. Bu kahramanlardan 'Arefe dışındakilerin hepsinin uyuşturucu bağımlısı oldukları (Bkz.s.29, 176, 202, 259, 338, 339), sadece bilimin sembolü olan 'Arefe'nin uyuşturucu kullanmadığı görülür. Bu da Karl Marks (1818-1883)'ın "Din halkın afyonudur." sözünü hatırlatır gibidir. Yazar, peygamberlerin sembolü olanların uyuşturucu kullanmalarıyla âdeta bu sözü destekler.

Üçüncü grubu oluşturan ve romanın bölümlerine isimleri verilen önderlere baktığımızda Allah'ın kendisiyle Tûr dağında konuştuğu için²⁸ Mûsâ (A.S.)'ı sembolize eden kahramanın, yazar tarafından Cebel ("Dağ"); insanlar tarafından çarmlıha gerilmek istenmesi karşısında Allah'ın göklere yükselttiği²⁹ 'Îsâ (A.S.)'ı Rifâ'a ("Yüce, Değerli"); oğlunun adı Kâsım olması sebebiyle Ebû'l-Kâsım ("Kâsım'ın Babası")³⁰ diye lakaplandırılan Muhammed (A.S.)'ın da Kâsım diye adlandırıldığı açıkça görülür. Buradan anlaşılan; Mahfûz'un da ifade ettiği gibi, romanın sanatsal çerçevesini peygamberlerin hayatlarının oluşturduğudur.

Necîb Mahfûz'un eserlerini iyi inceleyen kişilere göre *Evlâdu Hâratinâ* söylendiği gibi, insanlık tarihi veya Mısır'ın özel tarihi değildir. O dinlerin insanî boyutunun vurgulanmasıdır. Vurguladığı şey dinlerin özü olan adalet, emniyet, onur, özgürlük, sevgi, iyilik ve insanın ilerlemesidir³¹. Romanda da zaman zaman "Neredesin ey Cebelâvî?" (s.126, 127, 135, 216, 295) sesleri yükselir. Bunun üzerine Cebelâvî bu çağrılara kulak vererek zulmü ortadan kaldırmak ve adaleti hâkim kılmak için elçiler gönderir. Zaten insanların adalet istemeleri de fitrî bir durumdur³².

²⁸ Ömer Lütfü Çakan; N. Mehmet Solmaz, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul, 1994, s.122-124.

²⁹ a.e., s.201-202.

³⁰ a.e., s.212.

³¹ Muhammed Hasen 'Abdullâh, a.g.e., s.292.

³² a.e., s.295.

Mahfûz'un bu romanla ortaya koymaya çalıştığı dinlerin özünde var olan adalet, eşitlik vb. gibi değerlerin yeryüzüne hâkim kılınmasıdır. *Evlâdu Hâratinâ*'daki iyilerle kötüler arasındaki çatışmalara bu açıdan bakmak gerekir. Edhem insanlara karşı iyi davranırken, ehil olmadığı hâlde kendisini yöneticiliğe lâyık gören ağabeyi İdrîs ise onlara zulmetmektedir. Cebel, Rifâ'a, Kâsım ve 'Arefe insanlara hizmet etmek, onlara âdil davranmak hususlarında hassas olmalarına karşın yöneticiler ve onların zâlim fedaîleri insanlara çok kötü davranmaktadırlar.

Nebîl Râğib'e göre³³ bu roman kaybolan cenneti arama destanıdır. Bütün kahramanlar da destan kahramanlarıdır. Çünkü onlar kendi prensipleri ve ahlâkî değerlerinin yok edilmesi pahasına ödün vermemekte, mücadelelerine devam etmektedirler. Amaçları toplumdaki zulüm, barbarlık, vahşilik, haddi aşma ve insanlık dışı davranışları ortadan kaldırmaktır. Freud (1856-1939) insan hayatını psikolojik yönden üç aşamaya ayırır. Bunlar: Hurafe aşaması, dindarlık aşaması ve bilim aşamasıdır. Romanda Freud'un bu görüşünün yansıdığı görülür³⁴. Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî* (1946) romanında³⁵ Ahmed Râşid isimli roman kişinin ağzından çağımızın Peygamberlerine örnek olarak Freud ve Karl Marks'ı vermiştir. Freud'un felsefesinin günümüzde önemli rol oynayan cinsel hayatın hastalıklarına kurtuluş fırsatları sunduğunu, Karl Marks'ın da onun yolundan giderek toplumsal karamsarlıktan kurtulmanın yollarını ortaya koyduğunu belirtmiştir³⁶.

Corc Tarâbîşî'ye göre ise Cebelâvî'yi 'Arefe öldürmemiş kendiliğinden ölmüştür. Yaygın kanaatin aksine ilim onun ölümüne sebep olmamıştır. 'Arefe onu bilmek, tanımak isteyince ve bu isteği de bir sınırdan kalmayınca Cebelâvî'nin ölümüne sebep olmuştur. Fakat Cebelâvî, kendi soyundan gelen insanların kalbine bilimin sevgisini koymuş ve gizli bilgilerini vakfın defterine kaydetmiştir. Bu itibarla 'Arefe'nin bir dereceye kadar Cebelâvî'nin ölümünden sorumlu tutulması doğrudur. Fakat onun isteği İdrîs gibi kötü amaçlı bir istek değildir. 'Arefe'nin amacı; mahallenin çocuklarını Efendînin ve fedaîlerinin zulmünden kurtarmaktır³⁷. Bu gaye Cebelâvî'nin ölümüyle sonuçlansa bile Cebelâvî'nin iyi karşılayacağı bir amaçtır. Öte yandan Cebelâvî'nin ölümü sembolik bir ölümdür. 'Arefe'nin yaşadığı çağın değil, 'Arefe'nin kendi sıkıntısını ifade etmektedir³⁸.

'Arefe'nin 'Avâtîf'la arasında geçen şu konuşma, Cebelâvî hakkında okuyucuya bir ışık tutar mahiyettedir:

“'Arefe:

-Her darda kalan zavallı babanın yaptığı gibi 'Ey Cebelâvî' diye bağıyor... Kapısı kapalı evinin etrafında yaşayıp da bizim gibi dedelerini görmeyen torunlar duydun mu?!. Vakfını diledikleri gibi kullanan insanlara sesini çıkarmayan birini hiç duydun mu?!.
'Avâtîf:

-O yaşlandı.

'Arefe şüpheyle:

-Ben bu kadar uzun yaşayan bir kişi hiç duymadım.

'Avâtîf:

³³ Nebîl Râğib, *Kadiyyetu 'ş-Şekli'l-Fennî 'inde Necîb Mahfûz*, Kahire, 1975, s.236.

³⁴ 'Abdullah b. Muhammed b. Nâsır el-Muhennâ, *Dirâsetu'l-Madmûni'r-Rivâi fî Evlâdi Hâretinâ*, Kahire, 1996, s.95.

³⁵ Romanın Türkçeye çevirisi Bedrettin Aytaç tarafından Arapça aslından yapılmış olup, *Han Halîlî'de* adıyla Mart 2000'de İstanbul'da Papirüs Yayınları arasında basılmıştır.

³⁶ Necîb Mahfûz, *Hânu'l-Halîlî*, Kahire, ts., s.57-58.

³⁷ Corc Tarâbîşî, *a.g.e.*, s.24.

³⁸ Muhammed Hasen 'Abdullâh, *a.g.e.*, s.327.

-Diyorlar ki el-Mukattam çarşısında yüz elli yaşında olan bir adam varmış...
Rabbinin her şeye gücü yeter.
'Arefe biraz suskun kaldıktan sonra mırıldanarak:
-Büyü de öyle. Onun da herşeye gücü yeter ." (s.483)

Böylece roman "Rabbinin her şeye gücü yeter." cümlesiyle ilk defa sembolizmden uzaklaşarak gerçeğe yönelir. Fakat büyüünün de herşeye gücü yeter, denilerek aynı güç bilime de verilir. Başka bir deyişle mutlak güç sahibi Allah'la bilim aynı seviyededir, denir³⁹.

Romanda dinî ve siyasî yönetim ön plâna çıkar. Vakıf yöneticisi olan Nâzır, dinî yönetimi; fedaîleri ise siyasî yönetimi temsil ederler. Peygamberliğin sona ermesi de insanın akıl ve irade olarak bağımsızlığını ilân etmesi anlamına gelir. Roman, düşünüş ve çıkış olmak üzere iki eksen üzerine oturtulur. Edhem; düşüşü, ilk hatayı, cennetten kovulmayı ve yeryüzüne inişi temsil eder. Cebelâvî, Rifâ'a ve Kâsım ise farklı üç araçla kurtuluş, yükseliş ve kaybolan cennete dönüşü temsil ederler. Bu araçlar Cebel'de güç, Rifâ'a'da sevgi ve merhamet, Kâsım'da adalet olarak kendini gösterir. Fakat bu girişimlerin hepsi izafidir ve çabucak başladığı noktaya dönebilen türdendir. Dördüncü girişim olan 'Arefe'nin girişimi ise bilim yoluyla kurtuluştur. O da Rifâ'a'nın öldürüldüğü gibi kısa sürede başarısızlığa uğrasa da özellikle Cebelâvî'nin ölümünden sonra gelecekte sürekli kurtuluşu temsil eder⁴⁰.

'Arefe'nin mahalleyle ilgili olarak yaptığı şu yorumu çok anlamlıdır:

"Bu gururlu ve cahil mahalle! Yapacağı iş konusunda ne biliyor? Hiçbir şey... Hikâyeleri ve sazından başka bir şeyi de yok. Duyduklarıyla amel etmelerine yazık! Mahallelerini dünyanın kalbi sayıyorlar. Olsa olsa kabadayılardan ve dilencilerin sığınağı olur. Başlangıçta böceklerin ıssız bir sığınağıydı. Sonra oraya sizin Vakıf sahibi dediğiniz geldi!.. Bende kimsede olmayan şey var. Hatta Cebelâvî de bile olmayan. Bende büyücülük var. O da Cebel, Rifâ'a, Kâsım'ın tümünün yapamadıklarını mahallemiz için gerçekleştirecek güçtür." (s.498)

Romanın başından sonuna kadar akıllara takılan "Cebelâvî kimdir?" sorusudur. Bazılarına göre Hâra dünyayı sembolize ettiği gibi o da Tanrıyı sembolize eder. Romanda kendisine atfedilen tüm tanımlamalar onun Tanrı olduğunu destekler mahiyettedir. Bazılarına göre de mutlağın ya da insan hayatındaki ebedî sırrın bir sembolüdür. O ölümsüz mutlak düşüncenin metafizikî olarak basite indirgenmesidir⁴¹. Bu görüşler doğrultusunda karşımıza açıklanması güç bir durum çıkar. O da 'Arefe bölümünde Cebelâvî'nin ölümüdür. Eğer Cebelâvî Tanrı ise Tanrı ölümsüzdür. Ama Mahfûz, "Tanrı öldü" diyen varoluşçu Alman Filozof Friedrich Nietzsche (1884-1900)⁴² gibi düşünüyor olabilir. Fakat Mahfûz, bir müslüman olduğu için onun böyle bir düşünceye sahip olduğu tasavvur edilemez. O hâlde burada Cebelâvî öldüğüne göre, o Tanrının bir sembolü olamaz. Ama denilirse ki o dinin sembolüdür, o zaman romanı anlamak daha kolay olur ve "Büyücü 'Arefe'ye git. Dedesinin ondan razı olarak öldüğünü haber ver." (s.538) cümlesinden de din çağının bittiğini, ama dinin bilimden razı olduğunu, dinin bilimle çelişmediğini çıkarabiliriz. 'Arefe'nin Cebelâvî'yi tekrar hayata döndürme girişimleri de bilimin din olmadan bir sonuca varamadığının ve ona daima ihtiyaç duyduğunun bir işaretidir. Romanın son bölümünde Cebelâvî'nin ölümüne sebep olan 'Arefe'nin de öldürülmesi bu girişimin başarısızlıkla sonuçlandığını ortaya koyar. Böylece Mahfûz okuyucuyu belli bir

³⁹ Muhammed Yahyâ; Mu'tez Şukrî, *a.g.e.*, s.84.

⁴⁰ Hasan Hanefî, "es-Sukût ve'l-Halâs", *'Alemlü'l-Fikr*, Mart-Nisan-Mayıs 1995, s. 287.

⁴¹ Suleymân eş-Şattî, *er-Remzu ve'r-Remziyyetu fi Edeb Necîb Mahfûz*, 1976, s.215.

⁴² Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk (Existentialisme)*, Çev. Asım Bezirci, İstanbul, 1996, s.12-13

sonuca ulaştırmaz. Âdeta o, insanoğlu din ve bilim konusunda arayışına devam etmektedir, der.

Anlatıcı-yazarın Cebelâvî konusundaki bilgileri kulaktan dolma rivayetlere dayanan bilgilerdir. Bir keresinde adamın birinin ondan “Cebelâvî mahallemizin aslıdır. Mahallemiz de dünyanın anası Mısır’dır. Orası harabe bir yer iken Cebelâvî orada yalnız başına yaşamıştır. Sonra bileğinin gücüyle o arazilere sahip olmuş ve oraların yöneticisi konumuna gelmiştir. Zaman onun gibisini bir daha göstermedi. O, vahşi hayvanların bile ağızlarına almaktan korktukları bir kabadayıydı.” diyerek bahsettiğini, başka birisinin de “Gerçekten bir kabadayıydı. Fakat diğer kabadayılar gibi değildi. O hiç kimseyi haraca bağlamazdı. Yeryüzünde büyüklenmezdi. Zayıflara karşı merhametliydi.”(s.6), demesi ve romanın başka yerlerinde de “Bu Büyük Ev’de Cebelâvî oturur. O Vakıf arazilerinin sahibi, bizim atamız ve biz de onun torunlarıyız.” (s.7), “Cebelâvî kimseye benzemez.” (s.219) cümleleri okuyucuya az çok Cebelâvî hakkında bilgi verir mahiyettedir. Bazen yazar Cebelâvî’ye harikulâde güçler de yükler. “Edhem’in düğününe gelen kardeşi İdrîs ortalığı karıştırır, her şeyi kırar döker. Bunun üzerine Cebelâvî olaya müdahale edince İdrîs kaçır. Cebelâvî “Her şey aslına dönsün” diye emreder tarzda söyleyince her şey eski hâline döner. (s.29) Bu durum Allah’ın “Kun feyekûn” (“Ol der hemen oluverir.”)⁴³ emrini hatırlatır. Bütün bunlarla birlikte Cebelâvî kelimesinin sözlüklerde⁴⁴ anlamına baktığımızda yaratmak anlamına gelen ‘Ce-be-le’ kökünden geldiğini görürüz. Böylece Cebelâvî de yaratıcı anlamına gelir. Zaten o romanda boyuyla kalıbıyla insanların çok üzerinde bir yapıya sahiptir. Nâsır el-Muhennâ’nın da dediği gibi Cebelâvî’nin ölümü doğal bir ölüm değildir. Olsa olsa felsefi bir ölümdür. Cebelâvî tanrının bir sembolüdür. Onun ölümü ise dinin ölümü anlamına gelir. Bu da bilimin dine galip gelmesi anlamındadır⁴⁵.

Reşîd el-‘Anânî’nin de belirttiği gibi⁴⁶ Mahfûz, burada yer yer Allah’ın sembolü, yer yer dinin sembolü olan Cebelâvî’yi öldürtmekle kalmamış, onun ölümüne sebebiyet veren ‘Arefe’yi dinin varisi olarak empoze etmiştir. Cebelâvî’nin son nefesini verirken hizmetçisine hitaben söylediği: "Büyücü ‘Arefe’ye git. Dedesinin ondan razı olarak öldüğünü haber ver." (s.538) cümlesi bu fikri kuvvetlendirir mahiyettedir. Cebelâvî’nin ondan razı olarak öldüğünü ifade eden cümle ‘Arefe bölümünde tam yedi kere tekrarlanır (Bkz.s.540, 541, 542). Ayrıca Mahfûz, son bölümü bilimin sembolü olan ‘Arefe’ye ayırarak Auguste Comte’un yaptığı gibi bir nevi bilimi insanlığın yeni dini olarak sunar.

Romanda gerek Cebelâvî, gerekse diğer roman kişileri tarafından Allah, Rab ve Mevlâ kelimeleri sıkça⁴⁷ kullanılmış olsa da bu kullanımlar Cebelâvî’nin Allah’ı sembolize etmesine engel olamaz. Mahfûz’un bu kelimeleri kullanması, belki Cebelâvî’yi doğrudan doğruya Allah’ı sembolize ediyor göstermek, bir başka ifadeyle Allah’ı insan şekline bürümek istemeyişinde aranmalıdır.

⁴³ Âl-i İmrân Sûresi, Âyet:59; Ayrıca Bkz. “Bir şey yaratmak istediği zaman onun yaptığı ‘Ol’ demekten ibarettir. Hemen oluverir.” Yâsîn Sûresi, Âyet: 82.

⁴⁴ İbrâhîm Mustafâ ve diğ., *el-Mu‘cemu’l-Vasît*, Beyrut, Ts, I, 105.

⁴⁵ ‘Abdullah b. Muhammed b. Nâsır el-Muhennâ, *a.g.e.*, s.154.

⁴⁶ Reşîd el-‘Anânî, *Necîb Mahfûz Kirâ’e mâ beyne’s-Sutûr*, Beyrut, 1995, s.52-53.

⁴⁷ Romanda Cebelâvî dışındakilerin konuşmaları sırasında kullandıkları Allah kelimesi 128, Rab kelimesi 34, Mevlâ kelimesi 6 yerde geçer. Bunlara örnek olarak “Allah ne dilerse onu yapar” (s.40), “Allah iyiliğini versin” (s.80), “Hamdân ailesi! Allah size acısın” (s.142), “Eceller yalnızca Allah’ın elindedir.” (s.477), “Mevlâ’nın izniyle seni mutlu edeceğim” (s.26), “Mevlâ bizi tehlikelerden korusun” (s.39), “Rabbinin her şeye gücü yeter.” (s.483) cümlelerini verebiliriz.

Bilimi temsil eden ‘Arefe’nin suçu işledikten sonra kendi kendine “Bu suç nasıl telafi edilebilir? (...) Cebel, Rifâ’a ve Kâsım’ın başarılarının tamamı buna yetmez. Yöneticiyi ve fedaîlerini öldürsem, mahalleyi onların kötülüklerinden kurtarsam yine yeterli olmaz. Bütün insanları riske atsam yine yetmez. Yetecek tek şey vardır, o da Cebelâvî’yi hayata döndürecek düzeyde büyü yapabilmektir.” (s.502) demesi, başka bir yerde de Yöneticinin ‘Arefe’ye “Eline fırsat geçse ne yaparsın?” diye sorması, onun da “Cebelâvî’yi hayata döndürürdüm.” (s.535) diye cevap vermesi, bir başka yerde de “Neredeyse ölümüne sebep olan ben olduğumu unutuyordum. Bunun için gücüm yeterse onu hayata döndürmeliyim.” (s.542) diye düşünmesi Cebelâvî’nin dolaylı olarak ölümüne sebep olmaktan çok üzgün olduğunu, Cebelâvî’nin ölümünden kendisini sorumlu tuttuğunu gösterir.. Burada Allah’tan daha çok dini sembolize ediyor görünen Cebelâvî’yi yeniden hayata döndürebilmeyi çok arzular ve bir biçimde onu hayata döndürebilmenin yollarını arar. Buradaki mesaj açıktır. Bilim hiçbir zaman dinin yerini alamaz. Bilim hiçbir zaman dinden rahatsız değildir. Bilâkis bilim dinin varlığından hoşnuttur.

Yukarıda sıralanan cümlelerden de anlaşıldığı üzere bilimin sembolü olan ‘Arefe, dinin ve inancın sembolü olan Cebelâvî’ siz yapamayacağını anlayarak onu tekrar hayata döndürmenin yollarını arar. Zaten Mahfûz’a da “Bütün bunlar ne anlama geliyor?” sorusu yöneltildiğinde şöyle cevap verir⁴⁸:

“...Buradan açıkça anlaşılmalıdır ki paragrafın birinde bilimin dini inkar ettiğine dair bir işaret vardır. Ama sonra ona dönüş vardır. Muasır medeniyetin şartı bilim ve inançtan oluşan iki direğin üzerinde durmasıdır. Bu roman aynı zamanda manevî değerleri öldürüyor diye haksız bir suçlamayla da karşılaşmıştır. Aksine bu roman manevî değerlerin bir arayışı niteliğindedir. Nobel Ödül Komitesinin gerekçesinde de bu husus ‘*Evlâdu Hâratinâ* romanı, insanın manevî değerleri aramasını konu edinmektedir.’ denilerek ifade edilmiştir. Bunu burada söylemek istemezdim; ama bu takdir yabancılardan gelmiştir. İşin üzücü tarafı da bu değil midir?”

Romanın sanatsal çerçevesinin, Mahfûz’un ifadesine göre, Peygamberlerin kıssaları olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu sebeple romanda geçen bazı olayları İslâm tarihinde yaşanan benzer olaylarla karşılaştırmak ve bunlardan bazılarını Kur’ân-ı Kerim’e dayandırmak romanı daha iyi anlamamıza katkıda bulunacaktır. Öte yandan romanın Kur’ân’daki Sûre sayısı olan 114 alt bölümden oluşması da dikkat çekici bir husustur. Zaten bu durum Mahfûz’un Kur’ân’a nazîre yazdığı düşüncesini insanların akıllarına getirmiş, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, büyük tepkilerin doğmasına sebep olmuştur.

Cebelâvî’nin, romanın başından beri tekrarlanan ve kendisinden başka kimsenin bilemediği on şartı (s.6, 39, 126, 363, 379, 380, 475), Tevrat’taki on emri hatırlatır⁴⁹.

⁴⁸ Mustafâ ‘Abdu’l-Ganî, “Necîb Mahfûz Eşhedu”, *el-Kâhire*, Ocak 1996, s.133.

⁴⁹ “Ve Tanrı dedi:

Seni Mısır diyarından, esirlik evinden çıkararak Tanrının Yahve benim.

Karşımda başka ilahların olmayacaktır.

Kendin için oyma put, yukarıda gökte olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin; çünkü ben senin tanrın Rab (Adonai), benden nefret edenlerden babalar günahını çocuklar üzerinde, üçüncü nesil üzerinde arıyan, beni seven ve emirlerimi tutanların binlercesine inayet eden, kıskanç bir tanrıyım.

Tanrının Rabbin ismini boş yere ağza almayacaksın; çünkü Rab kendi ismini boş yere ağza alanı suçsuz tutmayacaktır.

Cebelâvî'nin en büyük oğlu İdrîs'in, kardeşi Edhem'in yönetici seçilmesine "Ben ve diğer kardeşlerim bir hanımefendî'nin çocuklarıyız, Edhem ise siyah bir cariyenin çocuğudur." (s.13) demesi Şeytan'ın Allah'a "Ben ondan daha hayırlıyım. Onu çamurdan beni ise ateşten yarattın."⁵⁰ ifadesini hatırlatır.

Edhem'in hanımı Umeyme'nin ortaya çıkışı Hz.Havva'nın yaratılmasıyla benzerlik arz eder. Kaynaklarda Hz.Havva'nın yaratılması hadisesi şöyle geçer:

“İblis, lanete uğrayıp Allah'ın rahmetinden uzaklaştıktan sonra, Allah Âdem'i cennette iskân etti. Âdem alışmadan ve ülfet etmeden cennette dolaşıyordu. Kalbinin ülfet edeceği birisi (eşi) yoktu. Âdem, uykuya dalmıştı. Uyandığında bir kadının başucunda oturduğunu gördü. Allah onu Âdem'in kaburgasından yaratmıştı. Âdem ona: 'Sen kimsin?' diye sordu. O: 'Ben bir kadınıym' diye cevap verdi. Âdem 'Niçin yaratıldın?' diye sorunca, kadın: 'Bana ülfet edesin diye' cevabında bulundu. Melekler, Âdem'in ilmini ölçmek için: 'Ey Âdem! Kadına neden dolayı bu ad (Havva) verilmiştir?' diye sordular. Âdem: 'Çünkü o canlı bir maddeden yaratılmıştır' cevabında bulundu..."⁵¹

Romanda Umeyme'nin ortaya çıkışı ise şöyle anlatılır:

“Edhem bir gün etrafı güllerle çevrili yol üzerine düşen gölgesine bakakaldı. Bir an arkasındaki dönemeçten bir kişinin gelişini haber veren yeni bir gölgenin kendi gölgesinden ayrıldığını fark etti. Yeni gölge sanki kaburgaları arasından çıkıyordu. Arkasına döndüğünde bir genç kızın geriye dönmek üzere olduğunu gördü. Ona durması için işaret etti. Kız da durdu. Edhem bir süre kızı süzdü. Sonra ona nazikçe sordu:

-Sen kimsin?

Kız bocalar bir sesle cevap verdi:

-Umeyme.” (s.20).

Hemmâm'ın iyi niyetli bir çocuk olması sebebiyle, dedesi Cebelâvî tarafından, geriye kalan hayatını geçirmek üzere Büyük Ev'e davet edilmesi (s.82-90); Âdem (A.S.)'in çocuklarından Hâbil ile Kâbil'in Allah'a kurban sunmaları ve Hâbil'in kurbanının kabul edilmesi, bunun üzerine Kâbil'in Hâbil'i kıskanması ve onu öldürmesi olayını⁵² hatırlatır. Ayrıca Edhem bölümünün Kadri'nin Hemmâm'ı öldürmesiyle son bulması insan hayatının ölümle sonuçlanacağını da bir işarettir.

Cebel'in, Firavun'un hanımı tarafından bulunması ve eşine onu göstermesi Kur'an'da anlatılan kıssanın aynısıdır. Hatta kullanılan ifadede “Yirmi yıl önce Hanım yağmur suyuyla dolu bir çukurda yıkanan bir çocuk görmüştü. Bir müddet onu

Sabbat gününü takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın; fakat yedinci gün Tanrın Rabbe Sabbat'tır; sen, oğlun ve kızın, kölen, cariyen, hayvanların ve kapılarında olan garibin, hiç bir iş yapmayacaksın. Çünkü Rab gökleri, yeri, denizi ve onlarda olan bütün şeyleri altı günde yarattı ve yedinci günde istirahat etti. Bunun için Rab Sabbat gününü mübarek kıldı ve onu takdis etti.

Babana ve anana hürmet et, ta ki, Tanrın Rabbin sana vermekle olduğu toprakta ömrün uzun olsun.

Katletmeyeceksin..

Zina etmeyeceksin.

Çalmayacaksın.

Komşuya karşı yalan şahadet etmeyeceksin.

Komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun karısına, yahut kölesine, yahut eşeğine, yahut komşunun hiç bir şeyine tamah etmeyeceksin. Bkz. Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul,1966, s.106-107; *Tevrat*, Çıkış, 20; Tensiye 5.

⁵⁰ Âraf Sûresi, Âyet 12; Sâd Sûresi, Âyet:76.

⁵¹ Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara, 1996, s.22-23; Abdullah Aydın, *Tam Peygamberler Tarihi*, İstanbul, 1979, s.109-110.

⁵² Mâide Sûresi, Âyet:27-31; Ömer Lütfü Çakan, *a.g.e.*, 28-30.

seyretmekten zevk almıştı. Kısırlığın annelik nimetinden yoksun bıraktığı kalbi ona ısınmıştı.” (s.131) denmesi Kur’ân’daki ifadeye benzer tarzdadır. Kur’ân’da ise: “Fıravunun karısı ‘sepetin içinden erkek çocuk çıkınca kocasına benim ve senin için göz aydınlığıdır! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniz’, dedi.”⁵³ şeklinde geçer.

Romanda, Cebel'in adam öldürdükten sonra el-Mukattam dağına kaçtığı, orada bir çeşmenin başında iki kızın beklediği, fakat bir türlü kalabalıktan kaplarını dolduramadıkları, Cebel'in onlara yardım etmesinden sonra kaplarını doldurmaları, daha sonra Cebel'in bu kızlardan biriyle evlenmesi anlatılır (s.153-155). Bu olay Kur’ân’da şu şekilde anlatılan olayla benzerlik arz eder: “Musa, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan bir çok insan buldu. Onların gerisinde de, (hayvanlarını) engelleyen iki kadın gördü. Onlara: Derdiniz nedir? dedi. Şöyle cevap verdiler. Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulayamayız; babamız da çok yaşlıdır. Bunun üzerine Musa, onların yerine (davarlarını) sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve: Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtacım, dedi. Derken o iki kadından biri utana utana yürüyerek ona geldi: Babam, dedi, bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını ödemek için seni çağırıyor. Musa, ona (Hz.Şuayb’a) gelip başından geçeni anlatınca o: Kokma, o zalim kavimden kurtuldun, dedi. (Hz.Şuayb’ın) iki kızından biri: Babacığım! Onu ücretle (çoban) tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır, dedi. (Hz.Şuayb) dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımın birisini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden (işverenlerden) bulacaksınız.”⁵⁴ Kur’ân’ın "Medyen suyu" ifadesine karşılık Mahfûz, çeşme kelimesini kullanmış (s.154), bunun yanında Mahfûz, Kur’an’ın zikrettiği imreeteyn (“iki kadın”) ifadesine karşılık, fetâteyn ("iki genç kız") ifadesini kullanmıştır. Bunun yanında Cebel'in Cebelâvî ile görüşmeye gittiğinde Cebelâvî’yi görememesi olayı Kur’ân’da anlatılan Musa (A.S.)’ın Tûr dağına gittiğinde Allah’ı görmek isteyip de görememesi olayını hatırlatmaktadır. Bu husus Kur’ân’da "Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de Rabbi onunla konuşunca ‘Rabbim bana (kendini) göster; Seni göreyim’ dedi. (Rabbi): ‘Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin’ buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: ‘Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim. ”⁵⁵ şeklinde geçer.

İsa (A.S.) kendisini koruyan Yusuf ve annesi Meryem’le birlikte Filistin’den Mısır’a kaçıp tekrar geriye döndüğü gibi⁵⁶ Rifâ’a da babası ‘Amm Şafi’î ve hanımı ‘Abde ile birlikte yaşadıkları mahalleden kaçmış, uzun bir aradan sonra tekrar geriye dönmüşlerdir. Rifâ’a, sembolize ettiği İsa (A.S.) hakkında bilinenlerin aksine, marangoz Şafi’î ile ‘Abde’nin birleşiminin bir meyvası olarak gösterilmiştir. Sonra Rifâ’a’nın öldürülmesi de İsa (A.S.) ile ilgili olarak bilinenin aksinedir. Kur’ân’ın “Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar üstün kılacağım...”⁵⁷, “Ve ‘Allah elçisi Meryem oğlu İsa’yı öldürdük’ demeleri yüzünden

⁵³ Kasas Sûresi, Âyet:9.

⁵⁴ Kasas Sûresi, Âyet:23-27.

⁵⁵ Araf Sûresi, Âyet:143.

⁵⁶ İncil, Matta 2, Mısır’a Kaçış.

⁵⁷ Âl-i İmrân Sûresi, Âyet:55.

(onları lanetledik) Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi...”⁵⁸ ifadesinden İsa (A.S.)’in öldürülmediği anlaşılır.

Rifâ’a bölümünde Yâsemîn isimli bir kadının, başka bir adamın evinden körkütük sarhoş olarak çıkması üzerine, mahalle sakinlerinin şerefimizi lekeledi diye onu cezalandırmak istemeleri ve Rifâ’a’nın kurtarmak için onunla evlenmek istediğini söylemesi (s.254-260), İsa (A.S.) döneminde zina isnat edilen bir kadının taşlanmak istenmesi üzerine İsa (A.S.)’in “Aranızda günahsız olan ona ilk taşı atsin.” demesi⁵⁹ olayını hatırlatır.

Rifâ’a’nın tedavi ederek iyileşmelerine vesile olduğu Zekî, Huseyn, ‘Alî ve Kerîm isimli dört arkadaşı ‘Îsâ (A.S.)’nın İncil nüshalarına adlarını veren dört havarisini sembolize eder. Ayrıca ‘Îsâ ve arkadaşlarını kaçarlarken ihbar eden hanımı Yâsemîn de belli bir miktar para karşılığında Mesih (A.S.)’a ihanet eden Yahûdâ’nın bir sembolüdür⁶⁰.

Kâsım bölümünde de Kâsım’ın yakışıklılığı (s.322), herkes tarafından sevilen dürüst birisi olması (s.335), koyun çobanlığı yaparken zengin bir kadınla evlenmesi (s.377), kendisinden sonra mahalleye yönetici olarak kimsenin gelmeyeceğini ifade etmesi (s.364), kabadayılarla mücadele etmek için insanları örgütlemek amacıyla bir spor kulübü kurması (s.366), savaşta dışının kırılması (s.431), Kâsım’dan sonra Sâdık’ın değil de Vakıf yöneticisinin yakını olması sebebiyle Hasan’ın yöneticiliğe getirilmesi konusunda ihtilaf çıkması (s.447) vb. gibi pek çok olay İslâm tarihi kitaplarında Hz.Muhammed (S.A.V.) ile ilgili anlatılanlarla⁶¹ örtüşmektedir. Ayrıca Kâsım’ın kendine ayrılan bölümün sonunda insanları Büyük Ev’in önüne toplayarak onlara hitap etmesi, Hz.Muhammed (S.A.V.)’in veda hutbesini⁶² anımsatır. Kâsım’ın konuşması şu şekilde aktarılır:

"Bir gün Kâsım Büyük Ev’in önünde durdu. Kadını ve erkeğiyle bütün mahalle halkını oraya çağırdı. Hasret ve beklentiyle ona koştular. Akıllarına çeşitli düşünceler geliyordu. Meydanda Cerâbi’ halkı ile Cebel ve Rifâ’a halkı birbirine karıştı. Kâsım gülümser, mütevazî, nazik ve heybetli bir şekilde gözüktü. Yukarıyı, Büyük Ev’i göstererek şöyle dedi:

-Cebelâvî burada oturuyor. Hepimizin atası. Ona yakınlıkta bir mahalleyle başka bir mahalle, bir kişiyle başka bir kişi ve kadınla erkek arasında fark yoktur.

Hayret ve sevinçle yüzler güldü. Özellikle de gücü ele geçiren ve zafer kazanan birisinin konuşmasını bekleyenlerin yüzü...

Kâsım sözlerine devam ederek şöyle dedi:

-Etrafınızdaki her şey onun vakfidir. Edhem’e ‘Vakıf senin soyundan gelenlerin olacak’ diye vadettiği gibi eşit olarak sizin olacak. Bizim bu vakfı iyi yönetmemiz, herkese yetip artacak şekilde değerlendirmemiz lâzım. Edhem’in arzuladığı gibi bolluk, güven ve mutluluk içerisinde yaşamalıyız.

İnsanlar düş görüyorlaşmış gibi birbirlerine baktılar. Kâsım sözlerini sürdürerek şöyle dedi:

-Vakfın yöneticisi Nâzır dönmemek üzere gitti. Fedaîler yok oldu. Bugünden sonra mahallemizde fedaî olmayacak. Zalim kimselere haraç

⁵⁸ Nisa Sûresi, Âyet:157. Ayrıca Bkz. *İncil*, Matta 27, Markos 15, Luka 23, Yuhanna 19, İsa’nın ölümü.

⁵⁹ *İncil*, Yuhanna 8, Zinadan Yakalanan Kadın.

⁶⁰ ‘Abdu’l-Hâmid Keşk, *Kelimetunâ fi’r-Reddi ‘alâ Evlâdi Hâretinâ*, Kahire, Ts., s.274.

⁶¹ Ömer Lütfü Çakan, *a.g.e.*, s.231-241; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1981, Ek Cilt, Tashihli ve İlaveli Baskı, s.9-14, 82-85.

⁶² Sabri Hizmetli, *Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar İslâm Tarihi*, Ankara, 1995, s.270-276.

vermeyeceksiniz. Kavgacı kimselere boyun eğmeyeceksiniz. Böylece hayatınızı, barış, merhamet ve sevgiyle geçireceksiniz.

Gözlerini neşeli yüzlerde gezdirdi ve şöyle dedi:

-Eskiye dönmek sizin elinizde. Yöneticinizi kontrol ediniz. İhanet ederse onu azlediniz. İçinizden biri kuvvete başvurursa onu dövünüz. Bir kimse veya bir mahalle üstünlük taslarsa onları terbiye ediniz. Ancak bu şekilde durum eski hâline dönmez. Allah yâr ve yardımcınız olsun.” (s.441-442).

Öte yandan romandaki

"Yahyâ, Kâsım'a gülerek sordu:

-Senden sonra gelecek kimseye ne bıraktın?

Kâsım bir süre düşünerek dedi ki:

-Allah bana yardım ederse mahallemiz benden sonra kimseye ihtiyaç duymayacak.”(s.364)

cümleleri İslâmın son din ve cihan şümûl olduğunu ortaya koyar. Fakat her bölümün sonunda ifade edilen "Unutkanlık mahallemizin hastalığıdır." (s.210, 305, 443) cümlesi geçmiş toplumların yaşamları unutulmuş onları içine düştükleri hatalara yeniden düşülmesini, her dönemde gelen önderlerin çağrılarının çabuk unutulduğunu, insanların aç gözlülük yaptıklarını ve dolayısıyla zalim insanların yeniden çıktıklarını ortaya koyar.

Bazı eleştirmenler⁶³ romanda Mahfûz'un kullandığı kişilerin ve olayların neleri sembolize ettiğini şu şekilde sıralar:

1. el-Cebelâvî: Allah (C.C) ya da din.
2. el-Beytu'l-Kebîr ("Büyük Ev"): Gökyüzü ya da Arş-ı Âlâ.
3. el-Hâra ("Mahalle"): Dünya ya da kâinat.
4. Edhem: Âdem (A.S.).
5. 'Abbâs: Cebelâvî'nin çocuklarından birisi. Romanda meleklerden Azrâ'îl (A.S.)'in sembolüdür.
6. Rıdvân: Cennetin bekçisi.
7. Celîl: Cebrâ'îl (A.S.)'in sembolüdür. Kâsım bölümünde Kandîl adıyla ortaya çıkar.
8. İdrîs: İblis, Şeytan.
9. İdrîs'in isyan etmesi sonucu Cebelâvî'nin evinden kovulması: Şeytan'ın isyanı ve Allah'ın rahmetinden kovulması.
10. Edhem ve Umeyme'nin Cebelâvî'nin evinden kovulması: Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmaları.
11. Cebelâvî'nin *Sırlar Kitabına* yaklaşılması emrine uyulmaması: Hz. Adem'in Allah (C.C.) tarafından yaklaşılması yasaklanan ağaca yaklaşması.
12. Umeyme: Havvâ (A.S.)
13. Hemmâm: Âdem (A.S.)'in oğlu Hâbîl.
14. Kadrî: Âdem (A.S.)'in oğlu Kâbîl.
15. Kadrî'nin Hemmâm'ı öldürmesi: Kâbîl'in Hâbîl'i öldürmesi.

⁶³ 'Abdu'l-Hâmid Keşk, *a.g.e.*, s.94-97; Muhammed Yahyâ, *a.g.e.*, s.34-40.

16. Cebel: Mûsâ (A.S.).
17. Cebel'in el-Mukattam çölünde karanlıkta Cebelâvî ile görüşmesi: Allah (C.C.)'in Tûr dağında Musa (A.S.) ile konuşması.
18. el-Efendî: Firavun.
19. es-Seyyide Hudâ: Firavunun karısı.
20. Zuklut: Hâmân⁶⁴.
21. 'Amm Hamdân: İsrailoğullarının atası.
22. Ehlu Hamdân: İsrailoğulları.
23. Kıdre: Musa (A.S.)'in öldürdüğü kişi⁶⁵.
24. Di'bis: Musa (A.S.)'dan yardım isteyen kişi.
25. Dulmet: Şehrin bir ucundan gelerek "Ey Musa" diye bağırarak kişi⁶⁶.
26. el-Balkîtî: Şuayb (A.S.).
27. Şefîka: Musa (A.S.)'ın evlendiği Şuayb (A.S.)'in kızı.
28. Seyyide: Şefika'nın kız kardeşi.
29. 'Abde: Meryem (A.S.)
30. 'Amm Şafi'î: Marangoz Yûsuf.
31. Sırlar kitabı: Levh-i mahfûz.
32. Sırlar kitabındaki on şart: Tevrat'taki on emir.
33. Rifâ'a: 'Îsâ (A.S.).
34. Zunful: Beyt Lahm şehrinde doğan çocukları öldüren Hîrodis.
35. Hunfis: 'Îsâ (A.S.)'in döneminde yaşamış bir yönetici.
36. Rifâ'a'nın savunduğu Yâsemîn'in ihanet etmesi: İsa (A.S.)'a havarilerden Yehûdâ'nın ihanet etmesi.
37. Rifâ'a'nın Yâsemîn, Zekî, Kerîm, 'Alî ve Huseyn'le yediği akşam yemeği: 'İsa (A.S.)'in havarileriyle yediği son akşam yemeği.
38. Kâsım: Hz.Muhammed Mustafa (S.A.V.).
39. el-Cerâbî' Mahallesi: Hz.Muhammed (S.A.V.)'in büyüdüğü Mekke şehri.
40. el-Cerâbî': Hz.Muhammed (S.A.V.)'in ailesi, akrabaları ve arkadaşları.

⁶⁴ Hâmân adı Kur'ân-ı Kerîm'de altı ayette Firavun'la birlikte zikredilmektedir. Bunlar el-Kasas Sûresi, Âyet: 6,8, 38, Ankebut Sûresi, Âyet: 39, Mu'min Sûresi: 24, 36'dır. Hz. Mûsâ döneminde Firavunun sarayında bir yetkilidir. Bkz. Şaban Kuzgun: "Hâmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XV, 436-437; Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Ankara 2000, s.351-354.

⁶⁵ Mûsâ (A.S.) gençlik yıllarındaydı. Bir gün halkın çoğunluğunun istirahat çekildiği, sokakların ıssız olduğu bir sırada şehre indi. Bir Mısırlının İsrailoğullarından bir kişiyi dövmeğe olduğunu gördü. İsrailoğullarından olan Hz.Mûsâ'dan yardım istedi. Mûsâ (A.S.) yardıma koştu. Mısırlıyı şöyle bir itiverdi. Mısırlı düştü ve ölüverdi. Bkz. Ömer Lütfü Çakan, *a.g.e.*, s.119; Kasas Sûresi, Âyet:15.

⁶⁶ Şehrin ucundan bir adam koşarak geldi: Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal (buradan) çık! İnan ki ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim, dedi. Musa korka korka, (etrafi) gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim! Beni zalimler guruhundan kurtar" dedi. Ömer Lütfü Çakan, *a.g.e.*, s.119.

41. Patates satıcısı Zekeriyâ: Peygamberimizi büyüten Ebû Tâlib.
42. Yahyâ: Varaka b. Nevfel⁶⁷.
43. Hasen: Hz.Ali (R.A.).
44. Kamer: Hz.Hatice (R.A.).
45. Kamer'in hizmetçisi Sekîne: Hz.Hatice (R.A.)'nin arkadaşı Nufeyse⁶⁸.
46. Sâdık: Hz.Ebû Bekir (R.A.).
47. Sâdık'ın kardeşi Bedriyye: Hz. Aişe (R.A.).
48. Kandîl: Vahiy meleği Cebrail (A.S.).
49. 'Arefe: Modern bilimin sembolü.
50. 'Arefe'nin defteri: İnsanlığın kurtuluşunu temsil eden modern bilimin sırlarıdır.

Romanın adı olan *Evlâdu Hâratinâ*'daki "mahalle", "semt" anlamına gelen *Hâra*'nın neresi olduğu sorusuna cevap vermemiz güçtür. Yer yer Mısır, yer yer yeryüzü anlamına gelir. Yazarın;

"Mahallemiz, dünyanın anası Mısır'dır." (s.5), "Mahallemizde kadın erkek herkes birbirini tanır. Bununla birlikte hiçbir mahalle bizimkinde olduğu gibi birbirine husumet beslemez ve hiçbir mahallenin insanları arasında bizim mahallede olduğu gibi anlaşmazlık yoktur. İyiliğe çağıran her kişiye karşılık sopalarını sallayan ve kavgaya çağıran on kabadayı bulunur. O kadar ki insanlar huzuru rüşvetle temin etmeye alıştılar" (s.6-7), "Mahallemizin etrafı boş bir arazi üzerindedir. Ufuğa doğru yaklaşan el-Mukattam çölünün bir uzantısıdır. Bu arazide korkuya, yalnızlığa ve haydutlara meydan okurcasına Cebelâvî'nin donattığı Büyük Ev'den başka bir şey yoktur. Evin yüksek ve büyük bahçe duvarları geniş bir alanı içine alır. Bu alanın batı yarısı bahçe, diğer kısmı ise üç katlı bir evdir." (s.11), "Mahallemiz olan Cebelâvî mahallesi, bölgedeki en uzun mahalledir." (s.115) "Mahalle halkının bazıları seyyar satıcı, bazıının dükkanı ve kahvehanesi var. Birçoğu da dileniyor. Orada en yaygın olan, becerenlerin esrar, afyon gibi...uyuşturucu ve tüfek ticareti yapmalarıdır.(...) Çocuklar yarı çıplak yalınayak köşe başlarında oynuyorlar. Gürültüleri göğe yükseliyor ve pislikleri yerleri kirletiyor. (...) Fareler avlularda ve duvarların üzerinde cirit atıyor. İnsanların bir yılanı ya da bir akrebi öldürmek için toplanmaları sıkça rastlanan bir durumdur. Sinekler ise sayı bakımından bitlere denk olup, tabaktan yemek yiyenlere, testiden su içenlere eşlik ediyorlar. Herkesin arkadaşı gibi gözlerde eğleniyor ve ağızlarda şarkı söylüyorlar. Bir genç cesaret bulur bulmaz, ya da kendini güçlü hisseder hissetmez huzurlu yaşayan insanlara sataşır, güven içinde yaşayanlara saldırır. Mahallenin bir bölgesinde kendisini kabadayı ilân eder ve çalışanlardan haraç alır. Hiçbir iş yapmaz, kabadayılıkla insanların sırtından geçinir..." (s.115-116).

ifadelerinden anlaşıldığı üzere olayların geçtiği mekânın romanın işlediği konuyla da uygunluk arz ettiği görülür.

⁶⁷ Hz.Muhammed (S.A.V.)'in eşi Hz.Hatice'nin amcasının oğludur. Daha peygamber olmadan önce Hz.Muhammed (S.A.V.) hakkında anlatılanları duyarak "Eğer bu doğruysa, Muhammed (S.A.V.) kavmimize gönderilen Peygamberdir. Uzun süreden beri bir peygamberin geleceğini biliyordum ve işte geldi. Bkz. Martin Lings, *Hız.Muhammed'in Hayatı*, İstanbul, 1993, 3.Baskı, s.53; M. Asım Köksal, *a.g.e.*, 101.

⁶⁸ Nufeyse (Nefise) binti Munye, maddî imkânsızlıklar sebebiyle evlenemeyen Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Hz. Hatice (R.A.) ile evlenmesine aracı olan kadın. Bkz. Martin Lings, *a.g.e.*, s.53; M.Asım Köksal, *a.g.e.*, s.102.

Romanda sıkça kullanılan *futuvve* (“kabadayı, fedaî”) kelimesi Mısır toplumunda Mahfûz’un çocukluk yıllarında her mahallede var olan⁶⁹ kabadayıları anımsatır. Bu kabadayıların adları Zuklut, Zunful, Sevâris, Luheyta ve Haccâc... gibi her bölümde değışse de, onlar birer kabadayı tiplemesidir. Bunlar o yıllarda insanlardan aldıkları haraçlarla hayatlarını devam ettirirlerdi. Bir nevi günümüzde görülen mafyanın o dönemde tezahür eden şekliydi. Mahfûz bu kabadayıları, terörün, zorbalığın ve kötüye kullanılan gücün sembolü olarak kullanır.

en-Nâzir ise fedaîleri vasıtasıyla kontrolü elinde bulunduran yöneticiler ve toprak ağalarının sembolüdür. Cebel, Rifâ’a ve Kâsım bölümlerinde fedaîleri yardımıyla yönetimi elinde bulundururken ‘Arefe bölümünde ise bilimin sembolü olan ‘Arefe’yi de evinde geçici ikamete mecbur edip bir nevi desteğini alır⁷⁰.

el-Halâ’ (“boşluk, boş arazi”) ise Cebel, Rifâ’a ve Kâsım’ın, Cebelâvî’nin mesajlarını aldıkları, kabadayıların baskı ve zulmünden kaçtıkları, aynı zamanda mahalleye hâkim olan güce karşı koymak için kullandıkları bir hazırlık yeri olarak karşımıza çıkar. Mahfûz, bu kelimeyi şöyle açıklar: “Bir inanca ihtiyaç duymak, bir inancı ya da bir bağlılığı aramak anlamlarına gelir. Ayrıca konunun sunulduğu sanat dünyasına göre kendini kaybetme anlamına da gelir.”⁷¹

Romanın başlarında Cebelâvî’nin yönetim işini oğullarından birine devretme düşüncesini açıklaması ve Edhem’i yerine vekil olarak tayin etmesi sahnesi diliyle ve tasvirleriyle okuyucuyu heyecenlendirme ve dikkatini toplama bakımından önem arz eder:

"Bir gün Vakfın sahibi (Cebelâvî) çocuklarını bahçenin selâmlığına bitişik, alt kattaki toplantı salonuna çağırdı. Çocukların hepsi İdrîs, ‘Abbâs, Ridvân, Celîl ve Edhem ipek elbiselerini giyinerek geldiler. Önünde durdular. Heybetinin etikisiyle ona gizlice bakıyorlardı. Oturmalarını emretti. Etrafındaki sandalyelere oturdular. Şahin bakışını andıran etkileyici gözlerle onları bir süre süzmeye başladı. Sonra selâmlığın kapısına yöneldi. Dallarında serçeler öten dut, incir ve hurma ağaçlarıyla dolu ve etrafı kına ağacı ve yaseminlerle kaplı geniş bahçeye bakan büyük kapının ortasında durdu. Bahçeye hayat ve şarkı, toplantı salonuna ise sessizlik hâkimdi. Kardeşler her yerin kabadayısı (Cebelâvî)’nin kendilerini unuttuğunu zannettiler. O boyu posuyla insanlardan farklıydı. Gezegendeki gelen birini andırıyordu. Birbirlerine anlamlı anlamlı baktılar. Bu onun önemli bir işe karar verdiği hâliydi. Cebelâvî’nin içerde de dışardaki gibi sert davranması ve kendilerinin onun yanında hiçbir değerinin olmaması onları endişelendiriyordu. Bulduğu yerden ayrılmadan onlara döndü. Sert ve derinden gelen sesi, yüksek duvarları perde ve örtülerle kaplı toplantı salonunda çınladı.

-Vakfın yönetimi işiyle benden başkasının ilgilenmesinin iyi olacağını düşünüyorum.

Tekrar yüzlerini süzdü. Yüzlerinden bir şey okunmuyordu. Boş oturma, eğlence ve gençlerle kavgaya alışan kimselerin Vakıf yönetimi hoşlarına gitmezdi. Buna rağmen büyük kardeş İdrîs bu görev için doğal adaydı. Kimse ne olacağını sormadı. İdrîs kendi kendine: ‘Ne büyük bir sorumluluk! Bu düşüncelerin sonu yok. Kiracılar da uğursuz insanlar!’

Cebelâvî sözünü şöyle sürdürdü:

-Kardeşiniz Edhem’i benim kontrolüm altında Vakfı idare etmek için seçtim...

⁶⁹ Fâtîmetu’z-Zehrâ’ Muhammed Sa’îd, *er-Remziyye fî Edeb Necîb Mahfûz*, Beyrut, 1981, s.153.

⁷⁰ Suleymân eş-Şattî, *a.g.e.*, s.218.

⁷¹ Fâtîmetu’z-Zehrâ’ Muhammed Sa’îd, *a.g.e.*, s.153.

Yüzler asıldı. Beklenmedik bu sürpriz karşısında birbirlerine bakındılar. Ancak Edhem utancından ve şaşkınlığından gözlerini yumdu. Cebelâvî onlara sırtını döndü ve aldırılmaz bir tavırla şöyle dedi:

-Sizi bunun için çağırdım..."(s.11-12).

Edhem'in, kardeşi İdrîs'in isteği üzerine, babaları Cebelâvî'nin Sırlar Kitabına bakmak için onun özel odasına girmesi ve kitabın aranması sahnesi (s.46-47) merak ve heyecanın zirveye çıktığı andır. Sonunda Edhem yakalanır. Okuyucu Edhem'in niye böyle bir işe tevessül ettiğine hayıflanırken, yakalanmasına da üzülür.

Evlâdu Hâratinâ'da zaman, sanki insanlık tarihinin başlangıcından beri yolculuğa çıkmış okuyucunun bindiği bir tren gibidir. Bu tren olayların oluşturduğu zaman istasyonlarında ve değişim noktalarında durur. Bu noktalar da Edhem, Cebel, Rifâ'a, Kâsım ve 'Arefe'de somutlaşır; ama çabucak ortadan kaybolur. Fakat geleceğin ân, sonra geçmiş olabilmesi için hâlâ trenin önünde uğraması gereken istasyonlar vardır⁷². Mekân ise olayların geçtiği el-Mukattam, el-Cemâliyye ve ed-Derrâse semtlerinin bulunduğu Kahire şehridir.

Roman yapı bakımından bu zamana kadar Mahfûz'un kaleme aldığı romanlarından farklılık arz eder. Bunun sebebi sorulduğunda Mahfûz şunları söyler⁷³:

"Şimdi tam bir özgürlükle kendimi ifade etmekten başka bir şeye önem vermiyorum. Bu ifade etme işi ister kurallara uygun olsun, ister olmasın, beni hiç ilgilendirmiyor. Bana göre bu kurallar yazarın üslûbundan başka bir şey değildir. Daha doğrusu bu konuda bir kural yoktur. Bu sebeple benim kendime has bir yazı üslûbun olması en doğru olanıdır."

Mahfûz'un romana:

"Bu, mahallemizin hikâyesi ya da daha doğrusu mahallemizin hikâyeleri. İçinde yaşadığım çağda son zamanlarına şahit oldum. Fakat ben ravilerin anlattıklarına göre tamamını kaydettim. Mahallemizin çocuklarının hepsi bu hikâyeleri anlatırlar. Herkes bir mahalle kahvesinde duyduklarını ya da nesiller boyunca nakledilenleri anlatır durur. Benim yazdıklarımın bu kaynaklar dışında dayanağı yoktur..." (s.5).

şeklinde devam eden bir girişle başlaması da, bu tarihe kadar yazdığı romanlarında ilk defa görülen bir husustur. Yazar giriş bölümünde anlatıcı-yazar'la "o'lu anlatım"ı kullanır. Diğer bölümlerde ise "ben'li anlatım"a geçer. Ama zaman zaman özellikle bölümlerin başlangıcında ana kahramanı okuyucuya tanıtmak ve bölüm sonlarında da olayları bağlamak amacıyla anlatıcı-yazar araya girer. Anlatıcı ile ilgili olarak da romanın *el-İftitâhiyye* ("Giriş") bölümünde okuyucuya bilgi verilir. 'Arefe'nin arkadaşlarından birisi anlatıcı-yazar'a "Sen okuma yazma bilen çok az kişiden birisisin. Niye mahallemizin hikâyesini yazmıyorsun?.." demesi üzerine o da "Hakarete uğramama ve alay konusu edilmeme rağmen mahallede yazma sanatını öğrenen ilk kişi bendim. Görevim mağdur insanlara ve ihtiyaç sahiplerine dilekçe yazmaktı. Bana gelen mağdur insanların sayısı çok olmasına rağmen bu iş beni mahallemizdeki dilencilerden daha üst düzeye getiremedi. İnsanların sırlarına ve üzüntülerine vâkıf olduğumda göğsüm daraldı, kalbim sıkıştı. Fakat bir dakika. Ben kendim ve sıkıntılarım için yazmıyorum. Halbuki benim sıkıntılarım, mahallemizin sıkıntılarıyla karşılaştırıldığında, daha az da değildir. Tuhaf mahallemizin garip olayları vardı. Mahallemiz nasıl kuruldu? Neler oldu? Mahallemizin çocukları kimler?.."(s.7-8) diye "ben'li anlatım"la açıklamada bulunur.

⁷² Nebîl Râgib, *a.g.e.*, s.229.

⁷³ Mustafâ 'Abdu'l-Ganî, *Necîb Mahfûz es-Sevre ve't-Tasavvuf*, Kahire, 1994, s.63.

Mahfûz romanında trajedilerdeki koro gibi⁷⁴ olaylar dizisinin bir parçası olan *rebâb* (“saz”) şairini kullanmıştır. Böylece gelecek nesiller Edhem, Cebel, Rifâ’a ve Kâsım’ın hikâyelerini öğrenme imkânı bulmuştur. Örneğin Rifâ’a bölümündeki şu örnek Rifâ’a’nın kahvehanelerde saz şairlerini dinlemeye ilgi duyduğuna işaret eder mahiyettedir:

“Şair herkesin kendisini dinlediği bir ortamda hikâyeye devam etti. Rifâ’a da büyük bir istekle onu takip etti. İşte bu, şair; bu da onun anlattığı hikâyeleri. Annesinin ‘Mahallemiz hikâyeler mahallesi’ dediğini bir çok kez duymuştu. Gerçekten bu hikâyeler sevimli değeri.” (s.226, Ayrıca Bkz.117, 118, 121, 131, 148, 187, 216, 225.)

Bir yerde de Rifâ’a’nın babası ‘Amm Şafi’î’nin “Şairler belli bir bedelle dinleyenleri hoşnut etmek isterler” demesine karşılık Şeldam’ın fısıldayarak “Aksine kabadayları hoşnut etmek isterler” diye cevap vermesi (s.227) mevcut yönetimin hoşuna gidecek şiirler yazan şairlere karşı yapılan bir eleştiri olabilir.

Geriye dönüş (flashback) tekniği Cebel bölümünde ustaca kullanılmıştır. Yazar Cebel’i önce Vakıf yöneticisinin evlatlığı olarak okuyucu karşısına çıkarmış, sonra da geriye dönerek yirmi yıl önce yöneticinin hanımının onu yağmur sularıyla dolu bir çukurda çıplak bir hâlde yıkanırken bulduğu, çocuğu olmadığı için ona içi ısındığı, çocuğun kim olduğunu araştırması, bir tavuk satıcısının baktığı yetim bir çocuk olduğunu öğrendiği ve çocuğu ondan isteyerek evlat edindiği zamana gitmiştir (s.131).

Romanda bazen de tabiat olayları olacakların bir uyarısı olarak cereyan eder. Buna en iyi örnek Vakıf yöneticisinin “Onlardan kimseyi sağ bırakmayınız.” (s.194) emri üzerine Cebel’in mahallesine saldırmak amacıyla hazırlık yaptıkları sıradaki hava durumunun tasviridir:

“Islık çalarcasına çok şiddetli soğuk bir rüzgar esiyordu. Gökyüzünde bulutlar kovalanıyormuşçasına koşuyordu. Bazıları kendi kendine ‘Yağmur mu yağacak?’ diye soruyorlardı. Dışarıda toplananların gürültüsü kedi miyavlamaları ve köpek havlamalarıyla karıştı.” (s.195).

Bu roman el-Muhennâ’nın da belirttiği⁷⁵ gibi çok fazla sembol içerdiği için sembolik bir roman olması yanı sıra, aynı zamanda ilk insan olan Hz.Âdem’den bu yana insanlık tarihini ele aldığı için tarihî bir roman; toplum hayatını, insanların çektikleri sıkıntıları ve gördükleri zulümleri işlediği için toplumsal bir roman; siyasî yönetimi temsil eden Vakıf yöneticileri ve fedaîlerini konu edindiği için siyasî bir roman; hareket noktasını felsefi fikirler oluşturduğu için de felsefi bir romandır.

Romanda daha gerçekçi olması için halk dilinin kullanıldığı (s.65, 68, 78, 224, 225, 239, 323) diyaloglar ve zaman zaman kahramanların söyledikleri şarkılar (s.51, 132, 181, 192, 222, 225, 227, 257, 264, 331, 339, 340, 367) dışında tamamen edebî dil (“fushâ”) kullanılmıştır. Bunun yanında edebî dilde karşılıkları olmasına rağmen her okuyucunun kolaylıkla anlayacağı bazı eşya ve şahıs isimleri halk diliyle verilmiştir. Bunlar: *budrûm* (“bodrum”,22), *kulûbe* (“gaz lambası”,26), *kenebe* (“kanepesi”,40), *bukca* (“bohça”,49), *tabliyye* (“tabure”,63), *selâmlık* (selamlık,86), *baltacı* (“kabadayı”,95), *veliyye* (“kadın”,100), *lâsse* (“kasket”,118), *sitt* (“evli bayan”,126), *hânım* (hanım,131), *kahvecî* (kahveci,132), *şâl* (şal, 145), *cuvâl* (“çuval”,218), *trâbîze*

⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Sevim Kantarcıoğlu, *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*, Ankara, 1993, s.38.

⁷⁵ ‘Abdullâh b. Muhammed b. Nâsır el-Muhennâ, *a.g.e.*, s.60-61.

(“masa”,223), *drâbzîn* (“trabzan”,228), *bûza* (“dondurma”,272), *cûze* (“nargile”,330) kelimeleridir. “Niçin sürekli olarak fushâ yazdınız?” sorusuna Mahfûz’un verdiği cevap çok anlamlıdır⁷⁶:

“Yazı dili bence fushâdır ve ben böyle yetiştim. Çocukluğumdan beri bu dili kullanırım. Bu konuda hiçbir taviz vermem. Düşüncelerim avamcadır; ama yazıya dökülürken, fushâ’ya döner. Bence işin doğrusu da bu, zîrâ insanlık ve kültür için tek bir dilin gerekliliğine inanırım. Bugün Avrupa Lâtince yazmayı sürdürebilseydi, kültür açısından kuşkusuz çok büyük yararı olurdu. Meselâ İngiltere’de çıkan bir kitabı herkes okuyabilirdi; ama olmadı ve şimdi çeviriye ihtiyaçları var.

Araplar, okyanustan körfeze kadar uzanan bir bölgede yaşıyor ve değişik lehçeler kullanıyor. Her biri mahallî bir dil... Eğer bu dillerden biriyle yazacak olsak birliğimizi kaybederdik. Hatta aynı ülkede bile birlik olmazdı. Araplar birbirlerini anlayabilmek için tercüman kullanmak zorunda kalırlardı. Ama ortak bir dilimiz var. O da fushâ... Ben, bu dille yazıyorum.”

Sonuç olarak; 1988 yılı Nobel edebiyat ödülüyle birlikte dünya çapında üne sahip olan Necîb Mahfûz şu ana kadar otuz dört roman, on dört kısa öykü koleksiyonu, bir diyalog türü kitap, bir çeviri kitap olmak üzere toplam elli adet eser ve yüzlerce makale kaleme almıştır. Mahfûz’un 1952 Mısır devrimi sonrası yazdığı ilk romanı olan *Evlâdu Hâratinâ*, yoğun semboller içerdiğinden bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da tartışmalara konu olabilecek türden bir eserdir.

⁷⁶ Murat Bardakçı, “Necîb Mahfuz’la Edebiyat ve Nobel Söyleşisi”, *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat*, Aralık 1988, s.6.